

Frazeologija i razgovorni frazemi

Sabalić, Veronika

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:214728>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Veronika Sabalić

Frazeologija i razgovorni frazemi

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, svibanj 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski Učiteljski studij

Frazeologija i razgovorni frazemi

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Hrvatski jezik

Mentor: prof. dr. sc. Marinko Lazzarich

Student: Veronika Sabalić

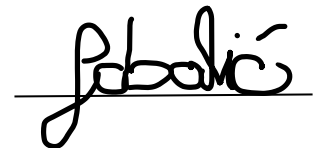
Matični broj: 02990131131

U Rijeci, svibanj, 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.

Potpis studentice

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Jabalić', is written over a horizontal line.

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad istražuje frazeologiju hrvatskog jezika, pružajući sveobuhvatan pregled njezine prirode. Počinje s osnovnim definicijama i terminologijom te nastavlja s istraživanjem puta koji je frazeologija prošla od svojih početaka do danas. Detaljno su istraženi frazemi, uključujući njihove osobine, strukturu, oblik, te njihovo kategorijalno značenje. Posebna pozornost posvećena je stilskim obilježjima frazema, analizirajući razgovorne frazeme s hrvatskim sastavnicama te razgovorne frazeme sa sastavnicama posuđenicama. Nadalje, detaljno se istražuje humoristički aspekt frazema te njihova emocionalna dimenzija koja obuhvaća šest osnovnih emocija. Na kraju rada analiziraju se frazemi koji su prisutni u svakodnevnoj komunikaciji mlađih generacija. Ovim se radom nastoji prikazati složenost i kompleksnost frazeologije te njihova nazočnost i važnost u komunikaciji i kulturi.

Ključne riječi: *frazeologija, frazem, razgovorni frazemi, emocije*

SUMMARY

This master's thesis explores the phraseology of the Croatian language, providing a comprehensive overview of its nature. It begins with basic definitions and terminology, followed by an examination of the development of phraseology from its beginnings to the present day. Idioms are thoroughly investigated, including their characteristics, structure, form, and their categorical meaning. Special attention is given to the stylistic features of idioms, analyzing conversational idioms with Croatian components as well as conversational idioms with loanword components. Furthermore, the humorous aspect of idioms is explored in detail, along with their emotional dimension, which encompasses six basic emotions. At the end of the thesis, idioms present in the everyday communication of younger generations are analyzed.

This thesis aims to portray the complexity and intricacy of phraseology and its presence and importance in communication and culture.

Key words: *praseology, phraseme, colloquial phraseme, emotions*

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. FRAZELOGIJA	2
2.1. Frazeološka terminologija.....	2
2.2. Povijesni razvoj frazeologije	4
2.3. Povijest hrvatske frazeologije	6
3. FRAZEM	9
3.1. Osobine frazema	10
3.2. Postanak i podrijetlo frazema	12
3.3. Frazemi u užem i širem smislu	16
3.4. Struktura frazema.....	16
3.5. Oblik frazema	19
3.6. Frazemske sraslice i polusloženice	21
3.7. Kategorijalno značenje frazema.....	23
3.8. Pristupi proučavanju frazema	25
3.8.1. Kognitivnolingvistički pristup u proučavanju frazema	25
3.8.2. Lingvokulturološki pristup u proučavanju frazema.....	27
4. STILSKA OBILJEŽJA FRAZEMA.....	29
4.1. Razgovorni frazem.....	30
4.1.1. Razgovorni frazemi s hrvatskim sastavnicama.....	31
4.1.2. Razgovorni frazemi sa sastavnicama tuđicama	32
5. SKRIVENI SVIJET FRAZELOGIJE.....	36
5.1. Element smijeha.....	36
5.2. Emocionalni svijet frazeologije	39
5.2.1. Radost u frazeološkom svijetu.....	40
5.2.2. Iznenadenje u frazeološkom svijetu.....	42
5.2.3. Tuga u frazeološkom svijetu.....	43
5.2.4. Strah u frazeološkom svijetu.....	45
5.2.5. Ljutnja u frazeološkom svijetu	48
5.2.6. Gađenje u frazeološkom svijetu.....	49
6. FRAZEMI U SVAKODNEVNOJ KOMUNIKACIJI MLADIH GENERACIJA	50
7. ZAKLJUČAK.....	53
LITERATURA	55

1. UVOD

Predmet istraživanja ovog diplomskog rada je frazeologija, mlada lingvistička disciplina koja pruža dublje razumijevanje kompleksnih jezičnih struktura i kulture nekog naroda. „Frazeologija je jezikoslovna disciplina koja proučava frazeološki sastav jezika kao sustav, njegove inherentne zakone razvoja i funkcioniranja, povijest, etimologiju frazema, njihova gramatička i semantička obilježja te načine tvorbe,„ (Бирих-Волков – Никитина, 1993, prema Barčot, 2017: 15). Izbor teme diplomskog rada proizašao je iz znatiželje potaknute ovim složenim i veoma važnim jezičnim elementom. Iako se ne čine važnim i čestim, frazemi su uvijek prisutni u našoj svakodnevnoj komunikaciji. Analizom frazeologije dobiva se dublji uvid u načine na koje ljudi koriste frazeme u svakodnevnom govoru, književnosti i medijima. Oni ne samo da obogaćuju jezik, već otkrivaju duboke povijesne i kulturne aspekte nekog naroda. Glavni cilj ovog rada upravo je temeljito proučiti tu složenu jezičnu granu te istražiti važnost frazema u svakodnevnoj jezičnoj komunikaciji i kulturnom identitetu. U radu se istražuju različiti aspekti frazeologije s posebnim naglaskom na hrvatski jezik. Rad je podijeljen u pet većih cjelina, a prva obuhvaća pregled frazeologije, uključujući detaljan pregled frazeološke terminologije, definicija i njen povijesni razvoj. Zatim slijedi druga cjelina u kojoj se proučavaju frazemi, odnosno njihov nastanak, osobine, struktura, oblik i kategorijalno značenje. Osim toga, istraženi su i frazemi u užem i širem smislu, kao i jezične jedinice koje imaju karakteristike frazema, no njihov status u frazeološkom fondu nije uvijek jasan. Treća cjelina posvećena je proučavanju stilskih obilježja frazema, uključujući razgovorne frazeme s hrvatskim i stranim sastavnicama. Zatim slijedi cjelina koja je usmjerena na humorističke aspekte frazema te njihovu emocionalnu dimenziju. Posljednja cjelina obuhvaća pregled frazema koji se često mogu čuti među mlađom populacijom. U radu će se koristiti postojeća frazeološka literatura te stručni i znanstveni članci objavljeni na mrežnim stranicama.

2. FRAZEOLOGIJA

Termin „frazologija“ potječe od grčkih riječi „phrasis“, što označava izraz, te „logos“ koja znači „riječ“ ili „govor“ (Fink-Arsovski, 2002: 5). Frazologija je izrazito mlada lingvistička disciplina koja ima dvojako značenje. Prvo, definira se kao lingvistička disciplina, znanost koja istražuje ustaljene izraze unutar jednog ili više jezika. S druge strane, termin frazologija označava i ukupnost frazema nekog jezika, objedinjenih prema različitim kriterijima (Menac i sur., 2014). Ti kriteriji mogu se odnositi na različite aspekte frazologije. Prema tome, frazologiju dijelimo „prema komponentama određenog semantičkog polja na *zoonimnu frazologiju* (ukupnost frazema sa zoonimskim sastavnicama) i *somatsku frazologiju* (ukupnost frazema sa somatskim sastavnicama); prema podrijetlu i proširenosti upotrebe na *internacionalnu* (ukupnost internacionalnih frazema) i *nacionalnu frazologiju* (ukupnost frazema nacionalnog karaktera); *posuđena frazologija* (ukupnost frazema-posuđenica); prema vremenskoj raslojenosti na *arhaičnu frazologiju* (ukupnost arhaičnih frazema); prema područnoj raslojenosti na *dijalektalnu* i *regionalnu frazologiju* (ukupnost frazema koji se upotrebljavaju na određenom području); frazologija kojom se služe pojedini književnici (frazologija M. Krleže, frazologija M. Šolohova)“ (Fink-Arsovski, 2002: 5). Između ostalog, mogu se istraživati i raznoliki strukturni tipovi frazema. Svaka od ovih podvrsta frazologije proučava različite karakteristike ustaljenih izraza koje se izučavaju u okviru jednog ili više jezika. Zbog svoje specifične tematike, frazologija je i dalje usko povezana s leksikologijom te se često pojavljuje kao jedna od njenih grana unutar specifičnih lingvističkih domena pojedinog jezika.

2.1. Frazeološka terminologija

U frazeološkim literaturama postoje razni nazivi za osnovnu jedinicu frazologije. Varijabilnost naziva proizlazi iz različitog definiranja frazeološkog predmeta proučavanja i različitih tumačenja njegovih svojstava, uključujući opseg i interpretaciju značenja (Filipović Petrović, 2018). Brojni strani frazeolozi poput

Vinogradova, Žukova, Zguste, Molotkova i Ožegova, kao i domaći poput Menac, Arsovskog i Matešića iznose različite ideje o prirodi frazeoloških jedinca. Neki se slažu s definicijom frazema, dok se drugi ne slažu glede njihovog definiranja i terminologije. „Postojeći nazivi koji se upotrebljavaju u literaturi za osnovnu frazeološku jedinicu jesu: *stalni izraz, stalni leksički kompleks, idiom, idiomatski izraz, idiomatska fraza, ustaljeni izraz, ustaljena kolokacija, ustaljena fraza, okamenjeni izraz, okamenjeni sklop, okamenjena fraza, frazem, frazeološka jedinica, frazeološki obrat*, a najčešće su upotrebljavani nazivi: *fraza, frazem, frazeologem, frazeologizam* i *idiom* za koje se isprva samo činilo da označuju istu leksičku pojavnost, ali su se s vremenom itekako počeli razlikovati“ (Kovačević, 2012: 6).

Termin *fraza* počeo se upotrebljavati tijekom 20. stoljeća u američkoj lingvistici kako bi se opisala sveza riječi u rečenici. Međutim, danas ovaj izraz ima negativnu konotaciju jer se nerijetko koristi za označavanje besmislenih izraza. Sličnu sudbinu su imali i termini *frazeologem* i *frazeologizam*. Termin *frazeologizam* koristi se na dva načina. Prvo, kao sinonim za frazeološku jedinicu, a drugo, kao specifičan naziv za izraze koji su ekspresivni (Mršević Radović, 1987, prema Kovačević, 2012). Nadalje, termin *idiom* je u ruskoj, njemačkoj i američkoj lingvistici označavao višerječne jedinice na doslovnoj i prenesenoj razini. Sam termin *idiom* označuje samo one fraze koje imaju isključivo konotativno značenje koje je teško shvatiti samo na temelju sastavnica. No, američki su lingvisti proučavali idiome na različitim razinama, uključujući analizu riječi, cijelog teksta te njihovu upotrebu i idiomatičnost sastavnica. Terminologija je složena i može varirati u raznim područjima i pristupima u lingvistici. Posljedica toga je veliki broj različitih termina koji dovode do zbrke i konfuzije. Hrvatska nije izuzetak, a nazivi koji su prevladavali su bili *frazeologizam* i *frazem*. Danas se za osnovnu jedinicu hrvatske frazeologije uvrježio naziv *frazem* koji je nastao po uzoru na druge lingvističke pojmove poput *fonema, semema* i *morfema*. (Kovačević, 2012).

Jezik obiluje raznolikim frazemima koje razlikujemo ovisno o njihovom porijeklu i vremenskom kontekstu, stoga frazeme koji potječu iz hrvatskog dijalekta nazivamo dijalektizmima, regionalizmima, kajkavizmima i čakavizmima. Oni koji se odnose na

prošla vremena nazivaju se frazeološkim arhaizmima ili historizmima, dok se oni koji su relativno nedavno ušli u jezik nazivaju frazeološkim neologizmima. Frazeološkim anglicizmima, rusizmima, galicizmima, talijanizmima nazivamo frazeme koji su posuđeni iz drugih jezika, poput engleskog, ruskog, francuskog, njemačkog talijanskog i drugih (Menac, 2007).

2.2. Povijesni razvoj frazeologije

Frazeologija je relativno mlada jezična disciplina, no njezini početci sežu duboku u prošlost. Postojanje frazema datira iz drevnih civilizacija kao što su antička Grčka, Rimsko carstvo, Indija i Kina. Oni su od samog početka ljudske komunikacije bili dio jezika. Često su bili prisutni u narodnim pričama, pjesmama, religijskim tekstovima, običajima i svakodnevnom govoru. Međutim, tada nije postojao sustavan pristup proučavanju frazema. Prije samog razvoja frazeologije kao zasebne discipline postojala je paremiologija koja se bavila istraživanjem izreka, poslovice i mudrih uzrečica kao segmenta folklorne znanosti. Glavni cilj joj je bio prikupljanje, proučavanje i objašnjavanje poslovice s povijesnog i suvremenog gledišta. Osim narodnih poslovice i mudrih uzrečica, teoretičari paremiologije uključivali su i sve druge oblike veza riječi s prenesenim značenjem. Razlikovanje frazema, izreka, poslovice i uzrečica predstavlja složeno pitanje koje zahtijeva pomno promišljanje. U raspravama o poslovicama, mnogi autori su pokušali definirati pojam poslovice. Mikić i Škara (1992: 9) navode da je poslovice „općepoznata, slikovito izražena misao koja prenosi sud, pouku, moralno načelo i slično, a zbog svoje kratkoće, preciznosti i slikovitosti, lako se pamti i prenosi s pokoljenja na pokoljenje. Poslovice uopćavaju i tipiziraju životne pojavnosti, noseći poruku jedne univerzalne istine te se stoga lako prenosi iz jedne kulture u drugu“.

S druge strane, izreka je kraća od poslovice te se često odnosi na realne svakodnevnne situacije. Uzrečica je kratka, sintaktički nedovršena te joj nedostaje zaokružene misaone cjeline (Mikić i Škara, 1992). Jedan od važnih komponenata poslovice jest njezina posebna struktura. Ona ima specifičnu „površinsku i unutarnju

rečeničnu strukturu“ (Mikić i Škara, 1992: 9). Struktura poslovice obuhvaća stabilnost oblika, konciznost te mudar odabir riječi, što jasno pokazuje kako sažete rečenice mogu sadržavati duboko značenje. Poslovice su najčešće oblikovane kao jednostavne rečenice, ali mogu biti iskazane i krnjom rečenicom. Neki autori smatraju da frazemi čine sastavni dio poslovica, dok neki poslovice i izreke smatraju dijelom frazeološke građe. Razlučivanje između frazema, poslovica, izreka i uzrečica ponekad je izazovno zbog njihovih zajedničkih karakteristika, poput stabilnosti, reproduktivnosti, složenosti strukture i desemantizacije sastavnica. Za razliku od frazema, poslovice se uvijek pojavljuju u obliku rečenice često noseći opću poruku. Poslovice i frazeme možemo razlikovati i po semantičkoj transparentnosti i razini desemantizacije. Većina frazema ima visoki stupanj desemantizacije, što znači da se njihovo značenje obično ne može saznati iz samih sastavnica frazema ili iz svakodnevnog iskustva, dok to nije slučaj s poslovicama. S druge strane, izreke karakterizira nizak stupanj desemantizacije te su one obično kraće od poslovica i manje su povezane s konkretnim životnim iskustvom. Strukturno, uzrečice su najbliže frazemima jer se njihovo značenje može izraziti kao frazeološki izraz, ali kraće i jednostavnije (Opašić, 2022.)

Kako je vrijeme prolazilo, a paremiologija napredovala, teoretičari su počeli izdvajati frazeme iz skupine poslovica te time nastaje posebna lingvistička grana koja je dobila naziv frazeologija. Jedan od prvih lingvista koji se počeo baviti semantikom frazeoloških konstrukcija bio je švicarski lingvist Charles Bally koji se danas smatra utemeljiteljem frazeologije. Bally se istaknuo svojom pionirskom studijom iz 1909. godine čiji je fokus bio na istraživanju semantičke složenosti frazeoloških konstrukcija. U svojem radu Bally je nastojao razlikovati spojeve riječi koji su slobodni od spojeva riječi koji nemaju individualno značenje sastavnica te su čvrsti i ustaljeni. Njegov rad pridonio je daljnjem razvoju frazeologije kao zasebne discipline te je omogućio dublje razumijevanje ustaljenih izraza u jeziku. Sredinom 20. st. frazeologija je evaluirala iz poddiscipline leksikologije u samostalnu jezičnu disciplinu. Ključnu ulogu u utemeljenju frazeologije kao samostalne jezične discipline imao je ruski lingvist Viktor Vladimirovič Vinogradov, čiji je rad *Osnovni tipovi frazeoloških jedinica u ruskom jeziku*, objavljen 1947. godine. U svojem radu Vinogradov je prvi opisao frazeološku jedinicu, razvrstavajući je prema frazeološkim

srasticama, frazeološkim cjelinama i frazeološkim svezama (Kovačević, 2012). Rusija se smatra kolijevkom frazeologije. Nakon Vinogradovog rada frazeologija je doživjela ubrzani razvoj na području nekadašnjega Sovjetskoga Saveza, a zatim i u drugim slavenskim zemljama. Nagli razvoj frazeologije imao je značajan utjecaj među lingvistima, potičući daljnji razvoj različitih teorijskih pristupa. Interes za frazeologiju brzo je rastao i u američkoj lingvistici, gdje frazeologija postaje priznata disciplina. Posljednjih desetljeća frazeologija je privukla sve veći interes jezikoslovaca, što je rezultiralo intenzivnijim raspravama, istraživanjima i radovima. Rastući interes dovodi do postavljanja novih pitanja koja nas vode prema dubljem razumijevanju ovog područja.

2.3. Povijest hrvatske frazeologije

Proučavanje frazeologije u Hrvatskoj započelo je početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća, a u počecima tog razvoja ključnu ulogu imali su ruski lingvisti. Oni su predstavljali uzor hrvatskim lingvistima. Prva hrvatska lingvistica koja je istraživala frazeme te koristila primjere i metodologiju ruskih lingvista bila je Antica Menac. Ona je 1971. godine objavila rad pod nazivom *O strukturi frazeologizma*. U svojem radu Menac proučava sastav i strukturu frazema, njihove odnose te odnose njihovih sastavnica. Također, istražuje frazeologiju hrvatskih književnika i proces posuđivanja u frazeologiji (Barčot, 2017). Njezin rad pokrenuo je daljnji razvoj frazeologije u Hrvatskoj, čime je postavila temelje za utemeljenje Zagrebačke frazeološke škole. Nakon njezina rada uslijedili su brojni frazeološki rječnici. Jedan od prvih je *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*, izdan 1979. i 1980. godine u redakciji Antice Menac. Uz Anticu Menac veliki značaj u razvoju frazeologije u Hrvatskoj ima Josip Matešić. On je autor *Frazeološkog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* koji je objavljen 1982. godine, kao i *Hrvatsko-njemačkog frazeološkog rječnika*, objavljenog 1988. godine. Osim toga, treba spomenuti i *Hrvatski frazeološki rječnik*, autora Antice Menac, Željke Fink Arsovski i Radomira Venturina koji je izdan 2003. godine. Značajno djelo hrvatske frazeologije jest i *Bibliografija hrvatske frazeologije* uz koju

dolazi CD s popisom frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima. Ovaj frazeobibliografski rječnik objavile su 2010. godine Željka Fink-Arsovski, Barbara Kovačević i Anita Hrnjak. Inicijalno izdanje *Bibliografije hrvatske frazeologije* iz 2010. godine uključuje dostupne radove objavljene u razdoblju od 1970. do kraja 2009. godine. Izdanje objavljeno 2017. godine nadopunjeno je radovima objavljenima od 2010. do 2015. godine. „Bibliografija se sastoji od dvaju dijelova: popisa frazeoloških i frazeografskih radova te popisa frazema analiziranih u dijelu navedenih radova. Popis radova obuhvaća:

1. znanstvene i stručne članke objavljene u stručnim časopisima i zbornicima u Hrvatskoj i izvan nje;
2. knjige, monografije, poglavlja u knjigama;
3. jednojezične i višejezične frazeološke rječnike u kojima je hrvatski polazni ili ciljni jezik. U ovom su dijelu navedeni i članci, sastavnim dijelom kojih su manji ili veći rječnici (obično je riječ o frazemima kojega pisca ili mjesnoga govora);
4. doktorske disertacije i magisteriji obranjeni u razdoblju od 1985. do 2015. u kojima su se analizirali hrvatski frazemi. U dijelu se disertacija provodi kontrastivna analiza hrvatskih frazema i frazema drugih jezika;
5. prikaze knjiga, monografija, rječnika, zbornika te obznanane“ (Fink-Arsovski i sur., 2017: 5-6);

Iste godine objavljen je i prvi *Rječnik hrvatski animalističkih frazema*. Rječnik je rezultat zajedničkog rada autorica Ivane Vidović Bolt, Branke Barčot, Željke Fink-Arsovski, Barbare Kovačević, Nede Pintarić i Ane Vasung. Rječnik sadrži oko 1400 ustaljenih frazema u kojima se barem jedan dio povezuje sa životinjskim svijetom, bilo to naziv životinje ili nastambe, dio tijela, izvedenica ili neki drugi element. Ovo djelo je vrlo bitno ne samo za hrvatsku lingvistiku, već i za šira područja s obzirom na rijetkost rječnika animalističkih frazema u slavenskom svijetu.

Danas je frazeologija postala neizostavna grana lingvistike, što je vidljivo iz brojnih istraživanja, rječnika, članaka i radova koji se bave ovim područjem. Pionirski koraci u izradi prvih frazeoloških rječnika otvorili su vrata novim istraživanjima te omogućili dublje razumijevanje ove izuzetno mlade lingvističke discipline.

Frazeološka istraživanja i danas su vrlo značajna te se ovom području posvećuju brojni hrvatski lingvisti, posebno oni mlađi.

3. FRAZEM

Pojedine riječi spajaju se s drugim riječima te tako čine svezu riječi. Sveze riječi prema značenju možemo razvrstati na slobodne i frazeološke. „U slobodnim svezama svaka sastavnica zadržava svoje značenje, pa značenje cijele sveze predstavlja zbroj odnosno kombinaciju tih pojedinačnih značenja. Takve se sveze stvaraju u govornom procesu tako da govornik slobodno bira sastavnice svojih sveza prema značenju koje svezi želi dati. U frazeološkim svezama dolazi do promjene odnosno gubitka značenja svih ili nekih sastavnica (bar jedne od njih) pa značenje cijele sveze ne proistječe iz značenja pojedinih sastavnica. Takve se sveze rabe kao gotove, cjelovite jedinice, tako da ne nastaju u govornom procesu, nego su govorniku unaprijed poznate, na neki način zadane: on ne bira sastavnice, nego gotovu svezu“ (Menac, 2007: 9). Primjer slobodne sveze je izraz *pije kavu*. U ovoj svezi svaka riječ zadržava svoje osnovno značenje. Riječ *pije* označava konzumiranje tekućine, dok riječ *kava* označava određenu vrstu pića. Govornik tijekom razgovora može prema potrebi odabrati kombinaciju riječi. S druge strane, izraz *vjeran kao pas* je frazeološka sveza koju govornik ne oblikuje tijekom razgovora, već je dobiva u gotovom obliku. To je izraz koji se primjenjuje u određenom kontekstu te ne dopušta zamjenu pojedinih sastavnica. Na primjeru *vjeran kao pas*, ne možemo zamijeniti životinju s drugom životinjom niti riječ *vjeran* s drugim prijedlogom niti drugi prilog umjesto *kao*. Ponekad pojedina sveza može biti i slobodna i frazeološka. Sveza *slijepo crijevo* je jedan takav primjer. U situacijama kada se ona koristi kao slobodna sveza, govornik ju kreira tijekom razgovora birajući sastavnice koje mu najbolje odgovaraju. U takvim situacijama svaka sastavnica zadržava svoje osnovno značenje. Kada se sveza koristi u rečenici, poput *Boli ga slijepo crijevo.*, značenje te rečenice nastaje kombiniranjem značenja svake sastavnice te sveze. Kad svezu *slijepo crijevo* sagledamo kao primjer frazeološke sveze, tada sastavnice mijenjaju svoje značenje. Pridjev *slijepo* više ne predstavlja prostornu poziciju, dok imenica *crijevo* ne označava čovjekov organ. Sastavnice u svezi se desemantiziraju te time cijela sveza dobiva novo frazeološko značenje. Značenje ove frazeološke sveze zapušteno je mjesto o kojem se nitko ne brine. Govornik ovu svezu koristi u gotovom obliku te ne može izmijeniti njezine sastavnice. Ponekad je teško

razlučiti radi li se o slobodnoj ili frazeološkoj svezi kada se sveza koja može biti slobodna i frazeološka integrira u istu rečenicu. Tada nam jedino dodatni kontekst može pomoći pri određivanju sveze.

„Frazološku svezu nazivamo i frazemom. Frazem je osnovna jedinica frazeološkoga jezičnog sustava“ (Menac, 2007:11). U frazeološkoj literaturi postoje različita viđenja frazema i njegovih temeljnih značajki. Posljedica toga su raznolikost mišljenja u vezi s definicijom frazema. Antica Menac ističe da je frazem „ustaljena sveza riječi koja se ne stvara u govornom procesu, nego se reproducira u gotovom obliku, i kod kojih je bar jedna sastavnica promijenila značenje, tako da značenje frazema ne odgovara zbroju značenja njegovih sastavnica, a uvode se u rečenicu kao njezin sastavni dio“ (Menac, 1970, prema Opašić, 2022: 31). Frazem se u knjizi *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra* Željke Fink- Arsovski (2002: 6) definira kao „jedinica koja se sastoji od najmanje dviju sastavnica (od dviju autosemantičkih ili od kombinacije autosemantičke i sinsemantičke) koje karakterizira cjelovitost i čvrsta struktura“. Slično određenje frazema donosi i Matešić (1982: 6) koji definira frazeme kao „jedinice jezika značenjskoga karaktera koje se kao cjelina reproduciraju ugovornom aktu, raspoložuci pri tome najmanje dvjema punoznačim (autosemantičkih) riječima, od kojih barem jedna upućuje na semantičku pretvorbu, jedinice koje, zbog sposobnosti uklapanja u kontekst, poput svake druge riječi, mogu vršiti sintaktičku funkciju u rečenici“.

3.1. Osobine frazema

Frazemi se ističu svojim specifičnim značajkama i strukturom koja im omogućuje da tvore jedinstvene jezične jedinice. Uporabom frazema ne samo da obogaćujemo naš jezik, već dodajemo dubinu i dinamiku našem jeziku, čineći ga tako raznolikijim, bogatijim i slikovitijim. Razumijevanje frazemskih karakteristika omogućuje temelj za pravilnu uporabu frazema u svakodnevnom govoru i pisanju. Također, ono nam omogućuje da bolje razumijemo i doživimo njihovo značenje.

Frazem se „sastoji od najmanje dviju sastavnica za koje je karakteristična ustaljenost upotrebe, cjelovitost i relativno čvrsta struktura“ (Menac i sur., 2014: 5). Jedan od ključnih elementa koji definira frazem jest činjenica da se oni ne stvaraju spontano tijekom govornog procesa, nego postoje kao prepoznatljivi i ustaljeni izrazi u jezičnoj zajednici. Nadalje, frazemi mogu imati različite uloge unutar rečenica. Oni mogu biti integrirani u samu strukturu rečenice, obavljajući svoju sintaktičku funkciju ili mogu djelovati kao nezavisne cjeline. Dakle, frazeme karakterizira njihova reproduktivnost i ustaljenost te sposobnost da djeluju kao dijelovi jezičnih konstrukcija ili kao samostalne cjeline. Također, treba uzeti u obzir i slikovitost frazema. Iako frazemi stvaraju nove značenjske cjeline, oni često zadržavaju prvobitno značenje ili određenu slikovitost koja se može osjetiti u novom kontekstu frazema. Sposobnost frazema da očuva ili prenese slikovitost naziva se *semantički talog*. Uz ovu osobinu, treba istaknuti da frazemi posjeduju i čvrsto definirano značenje koje proizlazi iz značenja cjeline, a ne iz značenja njihovih sastavnica. To znači da sastavnice frazema ne zadržavaju svoje izvorno značenje kada se koriste u frazemskom izrazu, već zajedno kao cjelina tvore jedinstveno značenje koje se razlikuje od zbroja njihovih pojedinačnih značenja. Proces u kojem sve ili neke sastavnice frazeološkog izraza gube svoje izvorno značenje naziva se *desemantizacija*. U procesu *desemantizacije* frazema razlikujemo *potpunu* *desemantizaciju*, *djelomičnu* *desemantizaciju* i *nultu* *desemantizaciju*. U *potpunoj* *desemantizaciji* sve sastavnice frazema podvrgnute su *semantičkoj transformaciji*. To podrazumijeva da su sva izvorna značenja sastavnica *potpuno izgubljena* ili su *značajno promijenjena* te se značenje frazema ne može jednostavno shvatiti iz njihovih pojedinačnih značenja. Primjerice, frazem *dok si rekao keks* koristi se da bi se izrazila ideja vrlo brze radnje ili velike brzine. Kad govorimo o *djelomičnoj* *desemantizaciji* frazema, samo pojedine riječi u frazemu gube svoje izvorno značenje, dok se ostale *nedesemantizirane* riječi koriste za određivanje značenja frazema. Na primjer, frazem *raditi na crno* koristi se za označavanje *ilegalnog rada*. *Nulta* *desemantizacija* označava situaciju u kojoj nema *nikakvog semantičkog preoblikovanja* sastavnica frazema, odnosno sve sastavnice zadržavaju svoje izvorno značenje. Osim toga, frazeme odlikuje *čvrsta struktura* i *većinom stabilan red riječi*.

Prema Matešiću (1982) četiri bitna obilježja su:

1. Reproduciranje - frazem se pojavljuje u unaprijed definiranom obliku kao čvrsta veza riječi koja je formirana dugotrajnom primjenom;
2. Formalno ustrojstvo - frazem se sastoji od neraščlanjivog skupa riječi u kojemu su najmanje dvije riječi punoznačne (autosemantičke) riječi;
3. Idiomaticnost – označava da barem jedan član čvrstog skupa riječi prolazi semantičku pretvorbu, pri čemu značenje frazema nikada ne odgovara zbroju značenja njegovih dijelova;
4. Uklapanje u kontekst - frazem se pojavljuje u rečenici kao njezin prosti član, a ne kao skup riječi koji čine zaseban tekst;

Kada promotrimo granice frazema, odnosno njihovu najmanju i najveću strukturu dolazimo do različitih tumačenja. U hrvatskoj frazeologiji minimalna strukturalna granica frazema definira se kao spoj barem jedne punoznačne riječi i jedne nepunoznačne riječi, dok Menac ističe kako „najveći opseg frazema nije određen“ (Menac, 2007: 15). Dodatno, bitno je istaknuti da frazemi često imaju određenu ekspresivnost te negativno konotativno značenje.

3.2. Postanak i podrijetlo frazema

Frazemi su izrazi koji se u jeziku mogu pojaviti na nekoliko načina.

Jedan od načina postanka frazema je frazeologizacija slobodnih sveza. Slobodne sveze koje su postale ustaljene u jeziku postaju frazemom zbog česte upotrebe. Na primjer, doslovno značenje izraza *zasukati rukave* je podići rukave. No, zbog učestale primjene ovaj izraz je dobio novo frazeološko značenje. Tako frazem *zasukati rukave* označava početak pripreme za ozbiljan rad.

Drugi način nastanka frazema jest frazeologizacija termina. To je proces u kojem termini iz raznih znanstvenih, stručnih i ljudskih područja dobivaju novo preneseno značenje te time postaju frazemi. Primjeri takvih frazema su: *lančana reakcija*, *svoditi*

na zajednički nazivnik, kratki spoj i bestežinsko stanje. Između ostalog, frazemi se mogu razviti iz specifičnih područja kao što su glazba, kazalište, sport i pomorstvo. Primjerice, iz područja glazbe razvio se frazem *prva violina*, što označava najvažniju osobu, i frazem *druga violina*, što označava zapostavljenu osobu. Nadalje, iz područja sporta proizašao je frazem *nizak udarac* koji označava nepošten napadaj. Pomorstvo je izvor brojnih frazema, poput: *baciti sidro*, *dignuti sidro*, *ploviti punim jedrima*, *zaploviti u druge vode*, *vjetar u krmu*, *uploviti u mirnu luku*, *promijeniti kurs* i *ploviti protiv struje*.

Također, frazemi mogu proizaći iz raznih izvora. Na primjer, frazemi mogu potjecati iz Biblije, književnih djela, povijesnih događaja, zemljopisnih činjenica i crkvenih tekstova. Ti izvori pružaju bogatstvo izraza koji se s vremenom pretvaraju u frazeme. Primjeri takvih frazema su: *biti ili ne biti*, što označava srž; *Martin u Zagreb*, *Martin iz Zagreba*, što znači vratiti se neobavljena posla; *i mirna Bosna*, što znači sve u redu.

Frazemi mogu proizaći i iz raznih žargona kao što su slenga, argoa i šatrovački govor. Takvi izrazi su razumljivi samo pojedinom krugu ljudi jer proizlaze iz specifičnih područja. No, ponekad ti izrazi postanu popularni i razumljivi većem broju ljudi pa pređu u frazeološki fond. Danas iz kartaškog žargona razlikujemo frazeme poput *staviti sve na jednu kartu*, *otkriti karte* i *zaigrati posljednju kartu*. Iz žargona mladih razvili su se frazemi poput *trta me*, *dobiti topa* i *carska ocjena*.

Svaki frazem ima svoje korijenje, odnosno jezik u kojem je niknuo. Prema podrijetlu razlikujemo nacionalne frazeme i internacionalne, odnosno posuđene frazeme.

Nacionalni frazemi su frazemi nastali unutar određenog jezika te su dio frazeološkog fonda tog jezika. Takvi frazemi često odražavaju specifičnosti tog jezika, obuhvaćajući njegovu povijest, običaje i tradiciju. Nacionalni frazemi većinom se prenose u nepromijenjenom obliku, a u sebi nose duboko ukorijenjeno značenje i specifičnu kulturološku pozadinu koja može biti teško razumljiva drugim narodima. „Pod nacionalnim hrvatskim frazemima podrazumijevaju se frazemi iskonskoga, hrvatskoga podrijetla koje ne nalazimo u drugim slavenskim jezicima“ (Melvinger,

1989; Turk, 1995, prema Opašić, 2022: 34). Primjer nacionalnih frazema su: *davati šakom i kapom, čekati kao ozebao sunce, na vrbi svirala, kud puklo da puklo, trice i kućine, ni rod ni pomoz bog i bacati drvlje i kamenje*.

Iako je većina frazema u jednom jeziku rezultat nacionalne kulture, treba uzeti u obzir i internacionalne, odnosno posuđene frazeme. To su frazemi nastali u drugom jeziku, ali su se prenijeli u jezik i postali dio svakodnevnog govora. Postoje dva načina prenošenja frazema iz jezika davatelja u jezik primalac. To su izravno besprijevodno prenošenje i kalkiranje. U izravnom besprijevodnom prenošenju frazemi se doslovno prenose iz jednog jezika u drugi bez promjene u značenju i strukturi. Međutim, ponekad može doći do manje ili veće promjene u izgovoru kako bi frazem bio lakše izgovoriv i prilagođeniji jeziku primatelja. Primjer takvog prenošenja je frazem *in media res* iz latinskog jezika i frazem *fifty-fifty* iz engleskog jezika. Drugi način prenošenja je kalkiranje. „Kada je riječ o kalkiranju frazema, potrebno je utvrditi opće pretpostavke za kalkiranje, a to su semantička podudarnost u jeziku primaocu i pretpostavljenom jeziku davaocu, potpuna ili bar velika podudarnost u izrazu obaju jezika, kulturno-povijesne mogućnosti preuzimanja, zatim jezik davalac, ali i jezik posrednik“ (Turk, 1994: 39). Kalkiranje je proces koji uključuje prevođenje frazema s jednog jezika na drugi. Ono može biti potpuno i djelomično. U potpunom kalkiranju sve sastavnice frazeološkog izraza prevode se na jezik primatelja. Stupanj potpunosti kalkiranja može varirati ovisno o mjeri u kojoj se prevodi izvorni izraz. Na prevođenje izvornih izraza utječu gramatičke strukture i vrsta riječi. Stupanj potpunosti je veći ako su u jeziku primatelja prisutne iste gramatičke strukture i iste vrste riječi kao u jeziku davatelja. Na primjer, ako prevedemo francuski frazem *jeter le gant* (uputiti izazov, izazvati) na različite jezike, možemo primijetiti da se u svakom jeziku koristi slična gramatička struktura kao u izvornom jeziku. U njemačkom jeziku prijevod glasi *den Handschuh hinwerfen*; u engleskom jeziku glasi *throw the glove*; u talijanskom jeziku glasi *gettare il guanto*; u ruskom jeziku glasi *бросить перчатку* (*brosit' perchatku*), dok u hrvatskom jeziku ovaj frazem glasi *baciti rukavicu*. Taj stupanj potpunosti je manji kada se izrazi prilagođavaju gramatičkim obilježjima jezika primatelja, umjesto da se doslovno prevode. Prilagođavanje obuhvaća korištenje drugih vrsta riječi, oduzimanje i dodavanje riječi te primjenu drugačijih gramatičkih oblika. Djelomično

kalkiranje frazema odvija se kada se dio frazema prevodi na jezik primatelja, dok drugi dio frazema zadržava uglavnom isti oblik kao u izvornom jeziku. Primjerice, za francusku frazu *avalier la pilule* se u ruskom jeziku koristi izraz *проглотить горькую таблетку*. U hrvatskom jeziku koristi se izraz *progutati goruku pilulu*, dok se u njemačkom jeziku koristi izraz *die Pille schlucken*. Ovaj izraz je u engleskom jeziku poznat kao *a bitter pill to swallow* (Menac, 2007).

Tijekom povijest hrvatski jezik bio je pod snažnim utjecajem brojnih drugih jezika. To je rezultiralo brojnim internacionalnim frazemima. Poseban utjecaj imali su talijanski i njemački jezik. Neizbježno je spomenuti latinski jezik kao i francuski i engleski jezik koji su ostavili značajan utjecaj u drugoj polovici 20. st. Internacionalni frazemi u jezik ulaze najčešće procesom kalkiranja. Frazemi koji su nastali kalkiranjem često se ne ističu kao strani elementi u jeziku jer su već prilagođeni njegovim gramatičkim karakteristikama te su postali dio jezika. Zbog toga može se razmišljati o nacionalnim frazemima stranog podrijetla. Internacionalna frazeologija širi se kroz prijevode književnih, stručnih i ostalih djela, putem novina te uporabom novih tehničkih dostignuća. Veći dio internacionalnih frazema su općeeuropski frazemi koji se pojavljuju u različitim europskim jezicima s istom strukturom i značenjem. Možemo ih razvrstati u nekoliko skupina:

„1. Frazemi biblijskoga podrijetla i kršćanskoga karaktera, npr.:

Nevjerni Toma (sumnjičavac): engl. doubting Thomas, franc. incrédule comme saint Thomas, njem. ein ungläubiger Thomas, tal. incredulo San Tommaso;

2. Frazemi motivirani mitološkom ili povijesnom ličnošću ili nekim događajem, npr.:

Trojanski konj (prijevarena, skrivena opasnost, dar u kojem se skriva nepoznata, ali kobna opasnost): eng. Trojan horse., franc. cheval de Troie, njem. ein trojanisches Pferd, tal. il cavallo di Troia;

3. Izreke poznatih ličnosti, npr.:

W. Shakespeare- Nešto je trulo u državi Danskoj (nešto nije kako bi trebalo biti) : engl. Something is rotten in the state of Denmark, njem.

Etwas ist faul im Staate Dänemark, tal. C'è del marcio in terra danese;

4. Frazemi iz područja politike i ekonomije, npr.:

Hladni rat (sukob, zaoštreni odnosi): engl. cold war, njem. kalter Krieg. tal. guerra fredda“ (Turk 1994, prema Opašić, 2022: 36);

3.3. Frazemi u užem i širem smislu

Frazeme možemo sagledati iz dvaju aspekata, u užem i širem smislu. Kada govorimo o užem smislu, frazeologija se odnosi na proučavanje frazeoloških izraza kao gotovih oblika koji su već formirani i ustaljeni u jeziku dugotrajnom primjenom. To znači da frazeološki izrazi nisu rezultat trenutnog govornog procesa, već su prije formirani i koriste se kao cjelina. Tijekom dugotrajne primjene neke ili sve odrednice frazeoloških izraza prolaze kroz proces desemantizacije, odnosno neke ili sve riječi mogu izgubiti svoje prvotno leksičko značenje te time frazeološki izraz dobiva novo značenje. Primjer frazema u užem smislu je frazem *povući/vući za nos*. Ova čvrsta i stalna sveza riječi znači „prevariti/varati koga/obmanjivati koga“ (Menac i sur., 2014: 374). To pokazuje da su u ovom frazemu obje punoznačnice prošle kroz semantičku pretvorbu te time izgubile značenje koje obično imaju kao pojedinačni leksem (Fink-Arsovski, 2002; Kolenić, 1998).

Mnoge je frazeme lako prepoznati po ovim obilježjima. Međutim, treba naglasiti da prepoznavanje frazema u konkretnom tekstu ponekad predstavlja izazov. U nekim slučajevima može se dogoditi da je nejasno radi li se o frazemu ili o svezi riječi koja je ista kao frazem. Takve izraze autori Vajs i Zečević nazivaju lokucijama te ih objašnjavaju: „Značenje takvih ustaljenih sveza proizlazi iz uzajamne uvjetovanosti značenja njezinih sastavnica i u konkretnom se jeziku upotrebljava baš takva sveza, a ne pojedinačna riječ istoga značenja“ (Vajs i Zečević, 1994, prema Kolenić, 1998: 77). Dakle, frazemi koji obuhvaćaju cjelovite i čvrste izraze u ustaljenom obliku kojima nedostaje ekspresivnosti, slikovitosti i konotativnog značenja su frazemi u širem smislu. U takvim frazeološkim izrazima, desemantizacija je provedena djelomično ili nije provedena uopće, što znači da riječi zadržavaju svoje doslovno značenje.

3.4. Struktura frazema

Frazemi imaju važnu ulogu u jeziku, a ističu se svojom karakterističnom čvrstom strukturom koja je unaprijed određena i nepromjenjiva. Frazemi se ne formiraju spontano, već se reproduciraju u gotovom obliku. Čvrstoća frazeološke strukture manifestira se u nepromjenjivosti njezinih sastavnica te stabilnosti redoslijeda riječi unutar frazema. Tako na primjer, ne možemo reći *zdrav kao vuk*, već *zdrav kao bik*. Također, ne možemo zamijeniti poredak riječi pa umjesto *kad - tad*, reći *tad - kad*. Ova značajka omogućuje frazemima da zadrže svoju prepoznatljivost i konzistentnost u upotrebi te da se razlikuju od ostalih jezičnih izraza. Ipak, frazemi obuhvaćaju i varijabilnost, što znači da se frazemi mogu mijenjati ili imati različite inačice u različitim kontekstima. U hrvatskoj frazeološkoj teoriji, koja se temelji na ruskoj, naglašava se ograničenje tih promjena. Promjene u frazemima obuhvaćaju izmjenu jedne ili više riječi, dodavanje novih oblika, izostavljanje riječi te promjena redoslijeda i njihovih gramatičkih karakteristika. Sastavnice frazema mogu se zamijeniti sinonima ili pak riječima koje nisu sinonimi niti su bliske po značenju. Te promjene obično ne mijenjaju suštinsko značenje frazema, već ga dodatno obogaćuju. Frazem *kralj (car) je gol* predstavlja primjer u kojem se sastavnica *kralj* zamjenjuje sinonimom *car*, čime se otvara prostor za varijaciju u jezičnom izražavanju. Situacije u kojima su pojedine sastavnice zamijenjene riječima koje nisu sinonimi niti su bliske po značenju, možemo protumačiti na nekoliko načina. Ponekad se u frazemima koristi suprotna riječ kako bi se naglasio kontrast ili stvorio efekt suprotnosti. Na primjer, u frazemu *koji ti je bog (vrag)*, može se koristiti suprotna riječ *vrag* umjesto *bog* kako bi se stvorio dramatičan kontrast između dobrote i zla. U drugim slučajevima, zamjena riječi može biti temeljena na usporedbi koja proizlazi iz različitih podrijetla. Kao primjer usporedbe različitog podrijetla je frazem *praviti se Englez (Kinez)*. Riječ *Kinez* predstavlja nekoga tko se pretvara da je neupućen, dok riječ *Englez* predstavlja uglađenu i profinjenu osobu. Stavljanjem ovih suprotnih riječi jednu pored druge, naglašava se kontrast između različitih uloga. Pored toga, možemo naići na pojmove koji su izraženi različitim riječima, ali imaju isto značenje te prenose istu ideju. Primjer takve promjenjivosti frazema jest *metar i žilet (šumska jagoda)*. Riječ *žilet* možemo zamijeniti riječju *šumska jagoda*, a da pritom osnovno značenje ostane isto. Ponekad se može činiti da su neke riječi različite, ali zapravo imaju isto značenje. Ova pojava proizlazi iz toga što neke riječi izlaze iz upotrebe, pa nismo svjesni njihove sličnosti.

Na primjer, razmotrimo izraz *govoriti u vjetar* i *govoriti u tutanj*. Iako se na prvi pogled čine različitima, oba izraza izražavaju beskorisno i uzaludno izražavanje. Također, postoje frazemi koji nose isto značenje, ali su sastavnice frazema različite jer dolaze iz različitih dijalekata. Neki od tih frazema postaju dio književnog jezika, dok se drugi koriste samo u određenim dijalektima. Frazem *dobiti šipak* ili *dobiti figu* primjer je takvog frazema (Menac, 2007).

Ponekad u frazemima ne postoji standardna književna riječ, već se koristi riječ koja je karakteristična za određeni dijalekt. Na primjer, umjesto frazema *imati maslac na glavi*, koristit se frazem *imati putra na glavi*. Povremeno se dogodi da zamjena riječi u frazemu ne utječe samo na pojedinu riječ, već se promijeni cjelokupna struktura frazema, ali pritom osnovno značenje ostane isto. Primjerice, frazemi *imati zub na koga* i *imati koga na zubu* imaju isto značenje, ali mijenja se struktura frazema. Ova promjena u strukturi može biti značajna kada se razlike u sastavu povećavaju, što može rezultirati frazemima koji su slični, ali ipak malo drugačiji u svojem izrazu (Menac, 2007).

Uzimajući u obzir različite vrste zamjena unutar frazema važno je istražiti kako te promjene doprinose bogatstvu jezika. Jedna od vrsta zamjena gramatičke su zamjene, koje se događaju kada se u frazemu zamijeni jedna riječ zbog promjene gramatičkog, a ne leksičkog značenja. Primjerice, frazem *staviti na čekanje* može se zamijeniti s frazomom *stavljati na čekanje*, što upućuje na promjenu glagolskog vida, ali osnovno značenje frazema ostaje nepromijenjeno. Tu, također pripadaju i izmjene gramatičkih oblika poput konjugacija, roda i broja, deklinacija itd. Druga važna zamjena unutar frazema odnosi se na promjenu odnosa između subjekta i objekta radnje. Ovdje se mijenja način na koji se subjekt i objekt povezuju unutar frazema, ali osnovno značenje ostaje nepromijenjeno. Na primjer, frazem *dati košaru komu* može se preoblikovati u *primiti košaru od koga* (Menac, 2007). Treća vrsta zamjene uključuje upotrebu riječi koji imaju suprotno značenje kako bi se stvorili frazemski antonimski parovi. Ova zamjena doprinosi stvaranju kontrasta između pozitivnog i negativnog konteksta. Primjerice, frazem *imati tri čiste* označava osobu koja je odvažna i hrabra, dok frazem *nemati tri čiste* označava osobu koja je neodlučna i nema hrabrosti. Zamjenom riječi *imati* sa suprotnim značenjem *nemati*, dobivamo dva

frazema koji čine antonimske parove. Ovaj kontrast omogućuje izražavanje suprotnih ideja.

S obzirom na različite vrste zamjena koje su ranije razmatrane, važno je istaknuti ograničenja tih zamjena. Zamjene unutar frazema mogu biti različite, ali su one često strogo ograničene kako bih se sačuvalo frazeološko značenje i njihova prepoznatljivost u jeziku. Na primjeru frazema *zapapriti čorbu* zapažamo kako je moguće zamijeniti određene riječi, a da značenje ostane isto. Međutim, nije moguće zamijeniti te riječi s drugim riječima koje nisu dio istog semantičkog kruga. Tako ne bismo mogli reći *osoliti varivo* ili *zapariti juhu*. Međutim, takve fraze možemo koristiti u svakodnevnom govoru bez da im pridajemo preneseno značenje. Takve fraze slobodnih sveza česte su u jeziku (Menac, 2007).

3.5. Oblik frazema

Danas postoje različiti pristupi proučavanju frazema. „Tri su osnovna oblika frazeološke analize: semantički, sintaktički i strukturni“ (Fink-Arsovski, 2002: 8). Semantička analiza frazema istražuje značenje frazema, motiviranost te njihov nastanak i porijeklo. Naime, sintaktička analiza fokusira se na integraciju frazema u strukturu rečenice te nastoji odrediti njihovu funkciju unutar rečenice. Strukturna analiza proučava isključivo formalni aspekt frazema, kao što su opseg frazema, leksički sastav te identifikacija sintaktički najvažnije komponente.

U frazeološkoj literaturi razlikuju se tri strukturna tipa frazema, a to su fonetska riječ, skup riječi i frazem sa strukturom rečenice.

Frazem fonetske riječi opsegom je najmanja jedinica koja predstavlja svezu „jedne samostalne i naglašene riječi i jedne nesamostalne i nenaglašene riječi, koje zajedno tvore naglasnu cjelinu“ (Menac, 2007: 18). Često se postavlja pitanje trebaju li frazemi sastavljeni od jedne samostalne riječi i jedne ili više nesamostalnih riječi biti uključeni u frazeološku građu. Mišljenja pojedinih frazeologa su da status frazema isključivo imaju sveze od dviju ili više samostalnih riječi. Iako postoje različita

mišljenja o ovom obliku, suvremena frazeologija zagovara oblik od jedne samostalne riječi i jedne ili više nesamostalnih riječi. Većina se fonetskih riječi uglavnom sastoji od imenice i čestice, imenice i prijedloga te čestice, prijedloga i imenice.

Frazemi se najčešće pojavljuju u obliku skupa riječi, odnosno sveze riječi. Skup riječi je „sveza dviju ili više samostalnih riječi uz pomoćne riječi ili bez njih. U takvim se skupovima ostvaruju različite sintaktičke veze, koje se mogu klasificirati po tipu same sveze, po glavnoj riječi, po uporabi pomoćnih riječi itd.“ (Menac, 2007:18). Jedna od sintaktičkih sveza su sveze neovisnog tipa. One koriste nezavisne veznike kao što su sastavni, suprotni ili rastavni. Takvi frazemi manje su zastupljeni u odnosu na druge tipove. Sintaktička sveza može se pojavljivati i u obliku ovisnog tipa, što može uključivati nekoliko podtipova:

a) Prvi podtip je kongruencija ili sročnost, gdje glavna i ovisna riječ u svezi dijele rod, broj i padež. Neki od takvih primjera su *začarani krug*, *bojno polje*, *u svakom slučaju*.

b) Rekcija ili upravljanje predstavlja drugi podtip ovisnog tipa. U ovom podtipu glavna riječ određuje oblik ovisne riječi. Rekciju možemo odrediti prema glavnoj riječi pa tako razlikujemo glagolsku ili verbalnu, imeničku ili supstantivnu te pridjevsku ili adjektivnu. Najčešći tip u hrvatskom jeziku je glagolski tip. Primjeri glagolske rekcije uključuju: *poželjeti dobrodošlicu*, *reći/govoriti u vjetar*, *poremetiti/remetit mir*, *nositi glavu u torbi*. Primjeri imeničke rekcije su: *sile zla*, *junak dana*, *zadnja rupa na svirali*, *kamen smutnje*. Neki od primjera pridjevske rekcije uključuju: *gladan kruha*, *pun sebe*, *brz na šakama*, *željan slave*.

c) Pridruživanje možemo definirati kao treći podtip ovisnih sveza. Ovo obuhvaća situacije u kojima ovisna riječ ostaje nepromjenjiva ili se samo koristi u osnovnom obliku. Primjeri takvih sveza su: *mirno spavati*, *ići kući pjevajući*, *dati se moliti*.

Poredbeni frazemi predstavljaju poseban strukturni podtip skupa riječi. Poredbe ili komparacije „povezuju ili pak suprotstavljaju pojmove iz dvaju područja, pri čemu

se intenzivira svojstvo, djelovanje ili stanje koje služi kao polazište za uspoređivanje“ (Fink-Arsovski, 2002:10). Poredba zahtijeva prisutnost dvaju elemenata koji se uspoređuju. Ako jedan od elemenata nedostaje, poredba više nije moguća. Da bi poredba bila jasna i smisljena, stvari koje se uspoređuju moraju imati barem jedno zajedničko svojstvo. Neki dijelovi poredbenih frazema postali su poprilično uobičajeni i prepoznatljivi da su postali dio frazeološkog fonda jezika kao specifičan strukturni tip. Fink-Arsovski (2002: 12) ističe kako postoje „dva osnovna strukturna tipa poredbenih frazema, a to su trodijelni i dvodijelni tip. Trodijelna struktura pretpostavlja komponentu koja se uspoređuje (A-dio), poredbeni veznik (B-dio) i komponentu s kojom se uspoređuje odnosno onu koja se stavlja u odnos s A-dijelom (C-dio). Dvodijelni se poredbeni frazemi sastoje samo od B-dijela i C-dijela, u njima je izostavljen dio koji se uspoređuje“. U korpusu poredbene frazeologije primjetan je značajno veći broj trodijelnog strukturnog tipa u odnosu na dvodijelni strukturni tip.

Frazemi mogu zauzeti i oblik rečenice i tada govorimo o frazemu sa strukturom rečenice. Oni su vrlo brojna strukturna kategorija. Tu nije riječ o frazemima koji proizlaze iz glagolske rekcije, već govorimo o frazemima koji su sami po sebi rečenica. Ti frazemi mogu biti jednostavne rečenice poput: *Vrag ne spava, u tom grmu leži zec* i *To nije mačji kašalj*. Također, može biti i složena rečenica koju dijelimo na neovisna složena ili zavisno složena. Primjeri neovisne složene rečenice su: *Dodoše divlji i istjeraše pitome* te *Na jedno uho uđe, na drugo izađe.*, dok su primjeri za zavisno složenu rečenicu: *Tko je jači taj kvači* te *Trla baba lan da joj prođe dan*.

3.6. Frazemske sraslice i polusloženice

U središtu istraživanja frazeologije jezične su jedinice koje imaju karakteristike frazema, poput slikovitosti, višerječnost i stupanja desemantizacije. Međutim, njihova struktura i funkcija upućuje da ima sličnosti s leksičkim fondom. Frazemske sraslice i frazemske polusloženice upravo su takvi primjeri. Njihova dvojaka priroda je izazvala mnoge rasprave među frazemskom zajednicom. Pojedini autori smatraju kako takve

jedinice treba uključiti u frazeološki fond hrvatskog jezika, dok neki ne dijele isto mišljenje.

„Frazemske sraslice jednorječne su jezične jedinice u kojima je redosljed sastavnica isti kao u sintagmi ili svezi riječi od kojih su nastale“ (Kovačević i Ramadanović, 2013: 272). One nastaju od tvorbene sastavnice koja se ustalila u određenom obliku, a nova jedinica ima jedan naglasak. Primjeri uključuju izraze poput *dovraga*, *pobogu*, *akobogda* i *kvragu*. Frazemske sraslice često su isključene iz frazeoloških rječnika, dok ih opći rječnici povremeno uključuju. Ipak, smatra se kako bi ih trebalo zadržati u frazeološkom fondu hrvatskog jezika jer one i dalje zadržavaju svoje frazeološko značenje.

„Frazemske polusloženice nova su kategorija frazema koju su frazeolozi uključili u frazeološki sustav. Polusloženice se u jeziku promatraju kao jednorječnice s lijeva i zdesna omeđene bjelinom koje između svojih sastavnica imaju spojnicu“ (Kovačević i Ramadanović, 2013: 273). Njihova jednorječnost suprotstavlja se formalnom kriteriju frazema, no frazeolozi ih ipak svrstavaju u frazeološki fond zbog naglaska koji svaka sastavnica nosi. Unutar kategorije frazemskih polusloženica „razlikuju se tri skupine:

- a. subordinacijski odnos među sastavnicama: rak-rana, pik-zibner, tata-mata;
- b. koordinacijski (korelacijski) odnos među nepromjenjivim sastavnicama: amo-tamo, brže-bolje, danas-sutra, više-manje, zbrda-zdola;
- c. koordinacijski (korelacijski) odnos među promjenjivim sastavnicama: hoćeš-nećeš/hoćeš-ne ćeš; htio-ne htio“ (Kovačević i Ramadanović, 2013: 273).

Postoji skupina koja obuhvaća frazeme u kojima je polusloženica samo jedan od sastavnih dijelova, odnosno dio frazema. „Razlikujemo sintaktičko-semantičke odnose između sastavnica na:

- a. koordinacijski odnos → napraviti na ajn-cvaj što; na ho-ruk [raditi itd.]; dovesti u šah-mat poziciju koga; šuć-muć pa prolj; nema trte-mrte;
- b. subordinacijski odnos → činiti/učiniti u foto-finišu što ; dati time-out komu“ (Kovačević i Ramadanović, 2013: 273).

Frazemske polusloženice se prema strukturnim obilježjima „dijele na 7 skupina:

1. Frazemske polusloženice u kojima je barem jedna sastavnica neleksemiska, stranoga podrijetla ili fonološki neprilagođena: cakum-pakum, cici-mici, cik-cak, cile-mile, fifti-fifti (fifty-fifty), fiks-ideja, hokus-pokus, hopa-cupa, kriš- -kraš, li-la, mile-lale, non-stop, pik-zibner, tata-mata, tip-top, tuc-muc.

2. a. Frazemske polusloženice u kojima su obje sastavnice prilozi: amo- -tamo, brže-bolje, danas-sutra, gore-dolje, jedanput-dvaput, kad-tad, kako-tako, koliko-toliko, lijevo-desno, malo-malo, malo-pomalo, manje-više, ovako-onako, ovamo-onamo, ovdje-ondje, pola-pola, pošto-poto, pravo-zdravo, simo-tamo, tamo-amo, više-manje;

b. Frazemske polusloženice u kojima su sastavnice prilozi nastali prefiksarno-preobrazbenom tvorbu: navrat-nanos, skraja- -nakraj, zbrda-zdola, skroz-naskroz.

3. a. Frazemske polusloženice u kojima su sastavnice glagoli u kojemu obliku ili načinu: crkni-pukni, drž-ne daj, hoćeš-nećeš, laži-maži, peri-deri, povuci-potegni, stani-pani, toči-vozi, veži-driješi;

b. Frazemske polusloženice u kojima su sastavnice glagolski pridjevi: htio-ne htio, orilo-gorilo, ostao-propao, rekla-kazala, stao-pao; rečeno-učinjeno, strpljen-spašen, taknuto-maknuto;

c. Frazemske polusloženice u kojima su sastavnice glagoli s klitičnim oblicima zamjenica: idi mi-dodji mi.

4. Frazemske polusloženice u kojima su obje sastavnice pridjevi: kakav-takav.

5. Frazemske polusloženice u kojima su obje sastavnice prijedlozi: uz-niz.

6. Frazemske polusloženice u kojima su obje sastavnice imenice: rak-rana.

7. Frazemske polusloženice u kojima je jedna sastavnica imenica, a druga prilog: dan-danas“ (Kovačević i Ramadanović, 2013: 275-276).

3.7. Kategorijalno značenje frazema

Ponekad nam formalna struktura frazema ne otkriva odmah njegovo značenje. „S obzirom na to kojoj vrsti riječi pripada frazem svojim značenjem, može se odrediti kategorijalno značenje frazema“ (Fink-Arsovski, 2002, prema Opašić, 2022: 40).

Postoje različite podjele frazema prema njihovom kategorijalnom značenju, a osnovne su: glagolski, imenički, priložni i pridjevski frazemi. Između ostalog, postoje i manje uobičajene kategorije kao što su: zamjениčki, neodređeno-količinski, modalni i uzvični frazemi (Fink-Arsovski, 2002). Strukturna analiza važna je za razumijevanje građe frazema, no za određivanje kategorijalnog značenja frazema važniji su semantički i sintaktički aspekti. Semantički aspekt odražava se na kategorijalno značenje frazema putem načina izražavanja samog značenja. Ako se značenje izražava glagolom ili glagolskim skupom riječi, riječ je o glagolskom frazemu. Primjer glagolskog frazema je *biti (živjeti) na čijoj grbači*, što znači „opterećivati nekoga“. Ako se značenje izražava imenicom ili imeničkim skupom riječi, tada je frazem imenički. Primjer takvog frazema jest *zadnja rupa na svirali*, što označava „nezanimljivu i nevažnu osobu“. U oba slučaja frazemi se podudaraju prema strukturi i kategorijalnom značenju. Međutim, postoje slučajevi kada se strukturno i kategorijalno značenje razilaze i tada je određivanje samog kategorijalnog značenja puno teže. Frazem koji ilustrira takav slučaj je frazem rečenične strukture *gdje je bog (vrag) rekao laku noć*. Ovaj frazem ima frazeološko značenje „jako daleko, u zabit“i“, što znači da pripada u priložne frazeme prema kategorijalnom značenju. Također, frazem *prste (ruke) <k> sebi <!>* ima strukturu imenice, ali u kategorijalnom značenju postaje uzvični frazem. Značenje ovog frazema je „ne diraj <!>, ostavi to <!>“ (Menac i sur., 2014: 467). Frazem *ni pet ni šest* je još jedan primjer u kojem se frazemi ne podudaraju prema kategorijalnom značenju i strukturi. Ovaj frazem strukturno je izražen kao frazem s numeričkom strukturom, ali kategorijalno značenje koje ima je priložno (Fink-Arsovski, 2002). Njegovo značenje je „odmah, bez oklijevanja“.

Sintaktički aspekt omogućuje nam dodatne informacije koje nam pomažu pri određivanju kategorijalnog značenja. Način na koji se frazem koristi u razgovoru može nam pomoći pri određivanju kategorijalnog značenja riječi. Primjerice, glagolski frazemi često se koriste kao predikati, imenički frazemi kao subjekti, objekti ili dijelovi imenskog predikata, priložni frazemi kao priložne oznake, a pridjevski frazemi kao

atributi ili dijelovi imenskog predikata. S druge strane, modalni i uzvični frazemi nisu dio osnovne strukture rečenice, već se mogu koristiti kao umetnuti dijelovi (Fink-Arsovski, 2002).

3.8. Pristupi proučavanju frazema

U današnjoj frazeologiji primjenjuju se različiti pristupi i metode za proučavanje frazema. Među njima su sustavno-klasifikacijske metode, strukturne paradigme, semantička analiza, psiholingvistički pristup, dijakronijske ili arealne perspektive te translatoške i stilističke perspektive (Barčot, 2017). Osim navedenih pristupa, ističu se i dva suvremena pristupa, a to su kognitivnolingvistički pristup i lingvokulturološki pristup.

3.8.1. Kognitivnolingvistički pristup u proučavanju frazema

Od samog rođenja naš um sadrži univerzalne ljudske koncepte koji nam pomažu u razumijevanju svijeta oko nas. Ta ideja potječe iz 17. stoljeća, a pripisuje se svestranom filozofu G. W. Leibnizu. On je vjerovao da svaki čovjek od rođenja oblikuje niz ideja koje se kasnije s iskustvom aktiviraju i razvijaju.

Prema klasičnom tumačenju frazemi se promatraju kao zamrznuti jezični dijelovi koji sadrže jednostavno i unaprijed definirano značenje. Međutim, frazemi kojima se koristimo puno su više od samih riječi. Prema kognitivnolingvističkom pristupu većina frazema smatra se motiviranima, odnosno naglašava se povezanost frazema s konceptualnim modelima koje se nalaze u čovjekovom umu. Takav pristup frazemima tumači spoznaju da se neki frazemi lako prepoznaju i razumiju u različitim jezicima, dok se drugi ne mogu jednostavno razumjeti ili prevesti (Barčot, 2017; Opašić, 2022).

Istraživači kognitivne lingvistike usredotočuju se na metaforičke procese koji oblikuju značenje frazema. „Metafora se definira kao razumijevanje i iskustvo jedne

pojavnosti posredstvom druge“ (Opašić, 2022: 32). To su obični izrazi koji se koriste automatski i nesvjesno kada objašnjavamo i oblikujemo svoje razumijevanja svijeta oko sebe. Metafore nisu samo jezični alati kojima čovjek izražava svoje misli, već su sastavni dio čovjekova načina razmišljanja. Konceptualna metafora predstavlja metaforički koncept koji se naziva *idealizirani kognitivni model*. To predstavlja proces konstruiranja značenja putem spajanja izvorne i ciljne domene. Preslikavanje je veza između tih dviju domena. Drugim riječima, konceptualna metafora sugerira korištenje poznatog i jednostavnog kako bismo bolje razumjeli nešto novo, složenije i apstraktnije. Razlikuju se tri vrste metafore, a to su strukturne, orijentacijske i ontološke (Lakoff i Johnson, 1980, prema Barčot, 2017; Parizoska, 2022). Uloga strukturne metafore u kognitivnom kontekstu je osigurati primatelju da razumije ciljnu domenu putem izvorne domene. Na primjer u metafori *život je borba*, izvorna domena je *borba*, dok je ciljna domena *život*. Karakteristike *borbe* koriste se kako bi se razumjeli složeni aspekti *života*. Orijentacijske metafore odnose se na osnovne ljudske prostorne položaje kao što je ideja da je *dobro* povezano s *gore*, dok je *loše* povezano s *dolje*. Ontološke metafore koriste objekte, stvari i omeđeni prostor kako bi objasnile apstraktna iskustva i pojmove. U primjeru metafore *um je omeđen prostor* zapažamo da se koristi ideja prostora kako bi se objasnio ljudski um (Barčot, 2017). Ako se određena metafora često koristi u istom značenju, tada ona prestaje biti nova i neočekivana te postaje prepoznat i prihvatljiv način izražavanja. Frazemi se temelje upravo na tim metaforičkim konceptima. Oni su duboku usađeni u našim kognitivnim procesima te su povezani s našim razumijevanjem svijeta oko nas i našim iskustvima.

Za dublje razumijevanje frazema treba shvatiti i druge koncepte. To se može vidjeti i iz Burgerove kritike kognitivnolingvističkog pristupa koji uključuju sljedeće:

- „ 1. Nisu svi frazemi idiomatični;
2. Nisu svi metaforički frazemi strukturirani prema principima općih konceptualnih metafora;
3. Pojavljivanje frazema u tekstovima ne sugerira da su modeli koji su u njihovoj podlozi upotrijebljeni dosljedno;
4. Metaforički su modeli u frazemima obično mnogo specifičniji negoli je to predviđeno generičkim modelima;

5. Pretpostavljena univerzalnost konceptualnih metafora zapostavlja povijesne i kulturološke posebnosti frazeološkog sustava svakog pojedinog jezika;“ (Burger, 2010, prema Barčot, 2017: 40)

3.8.2. Lingvokulturološki pristup u proučavanju frazema

Lingvokulturologija je relativno nova lingvistička disciplina koja se razvila 90-ih godina 20. st. u Rusiji. Naziv *lingvokulturologija* potekao je od frazeološke škole. Ovaj pristup razvio se kao odgovor na generativnu lingvistiku Noama Chomskog. Generativna lingvistika u svoje središte stavlja um i njegovu strukturu, odnosno ona se bavi istraživanjem strukture jezika i pojava univerzalne gramatike. S druge strane, lingvokulturologija usmjerava se na kulturne aspekte, odnosno ona „analizira utjecaje različitih kultura na svjetske jezike. Osnovna je zadaća lingvokulturologije otkriti mentalitet naroda i značajke njegove kulture kroz jezik, a objekt je ove discipline proučavanje uzajamna utjecaja jezika kao translatora kulturne informacije, zatim kulture s njezinim postavkama te čovjeka koji stvara tu kulturu upotrebljavajući jezik“ (Barčot, 2017: 43). Etnolingvistika, psiholingvistika sociolingvistika i lingvostranovedenija discipline su koje su usko povezane s lingvokulturologijom..

Zastupnici lingvokulturologije smatraju da frazemi nisu samo obični jezični izrazi, već su nositelji slike svijeta određenog jezika i kulture. Njihov je cilj istražiti kako kulturni aspekti poput tradicije, simbola, običaja, vjerovanja, vrijednosti, stereotipa i percepcije imaju ulogu u oblikovanju frazema. Svaki frazem ima svoju priču koja otkriva specifičnosti i osobitosti društva iz kojeg je niknuo, stoga analiza kulturnih aspekata frazema dat će nam uvid u dublje razumijevanje povezanosti jezika i kulture.

Prva lingvistika koja je primijenila lingvokulturološki pristup u frazeologiji bila je Veronika Nikolaevna Telija. Ona je ovaj pristup vidjela kao spoj kulture i jezika. Predstavnici njezine škole kasnije su nastavili primjenjivati taj pristup u istraživanju frazeologije. Lingvokulturološki pristup u frazeologiji kombinira etnolingvistički i kognitivni pristup proučavanju frazema, koristeći teorijske koncepte od

etnolingvistike, dok metodologiju temelji na kognitivnoj lingvistici i konceptualnoj analizi (Barčot, 2017).

4. STILSKA OBILJEŽJA FRAZEMA

Kod nekih frazema razlikujemo njihovo osnovno, odnosno denotativno značenje, ali i ekspresivno značenje, poznato pod nazivom konotativno značenje. Ono nam daje dodatnu informaciju o govornikovu stavu pa tako možemo saznati govornikove emocije kao što su neslaganje, prihvaćanje, ironija humor, preuveličavanje, svečani ton i slično. Frazemi kao dio jezične strukture imaju važnu ulogu u našem govoru. Svojom ekspresivnošću i stilskim nijansama značajno obogaćuju naš jezik, čineći ga raznolikim. Promatrajući ih s aspekta pripadnosti različitim jezičnim stilovima, razlikujemo stilski neutralnu frazeologiju, razgovorni stil i vulgarni stil.

Stilski neutralna frazeologija je stil koji je vrlo čest u svakodnevnom govoru i pisanju te se može primijeniti u svim jezičnim stilovima. Zbog svoje neutralnosti i neizražene ekspresivno-emocionalne nijanse ovi frazemi najčešće ostaju neprimijećeni i dio su neutralnog koda. Primjeri stilistički neutralnih frazema uključuju izraze poput: *od jutra do mraka, daleki svijet, biti kratka vijeka, licem u lice, pod vedrim nebom, i staro i mlado, danas sutra, od početka do kraja, na prvi pogled, kao nikad, od sveg srca i od riječi do riječi* (Berbić Kolar, 2015; Menac, 2007).

Razgovorni stil karakterističan je za neformalno, svakodnevno usmeno izražavanje koje se odvija u opuštenim svakodnevnim situacijama, u razgovoru s prijateljima, i obitelji. Razgovorni frazemi imaju karakteristike slikovitosti te posjeduju posebnu ekspresivnu vrijednost. Oni unose nijansu jednostavnosti, neobaveznosti i spontanosti. Takvi frazemi su: *kud puklo da puklo, s konja na magarca, Martin u Zagreb - Martin iz Zagreba, krasti bogu dane, ni luk jeo ni luk mirisao, pričati Markove konake, mlatiti praznu slamu i luk i voda* (Menac, 2007).

Vulgarni stil snižena je varijanta razgovornog stila te se često koristi u nekim neformalnim i opuštenim situacijama. Za frazeologiju vulgarnog stila karakteristični su eksplicitni i nepristojni izrazi koji mogu biti uvredljivi i okrutno formulirani. Takav stil uključuje frazeme poput: *izlemati na mrtvo ime, kučkin sin, otegnuti papke, začepi gubicu, boli me đon, pijan kao zemlja (majka), ići na jetra, nije greda, čitati koga do bubrega i vrane su mu mozak ispile*. Vulgarni stil najčešće se koristi kod izražavanja

snažnih stavova i osjećaja kao što su ljutnja, agresija, frustracija i iznenađenje. Postoji još ekstremniji stil, a to je grubo vulgarni stil. Ovaj stil predstavlja vrlo nepristojan govor koji je neprikladan za komunikacijske situacije te često prelazi granice društveno prihvatljivog ponašanja. S obzirom na takve karakteristike, ovaj stil se do nedavno nije pojavljivao u rječnicima i drugim jezičnim izvorima. Međutim, danas ovaj ekstremni stil postaje sve popularniji te se sve više pojavljuje u književnosti, na sceni, na ekranu te u rječnicima.

4.1. Razgovorni frazem

Kako vrijeme prolazi, tako se i svijet oko nas konstantno mijenja. Te promjene uključuju i razvoj jezika što rezultira promjenama u načinu ljudskog komuniciranja. Nove riječi i frazemi postaju popularni, dok neke stare postupno padaju u zaborav. U nekim frazemima primjećuju se različiti načini raslojavanja. Postoji nekoliko razloga za različito raslojavanje frazema. Jedan od njih uključuje razlike u korištenju frazema između različitih generacija. Stariji ljudi ne razumiju neke frazeme koji su popularni među mlađim generacijama, dok mlađi nisu upoznati s pojedinim frazemima koji su bili karakteristični u prošlosti. Nadalje, obrazovanje ima značajnu ulogu u korištenju frazema, posebno zbog velikog utjecaja engleskog jezika na hrvatski jezik. Osobe s boljim poznavanjem engleskog jezika možda će koristiti više engleskih frazema. Također, frazemi mogu varirati i po regijama. Pojedini frazemi možda su učestaliji u određenim dijelovima Hrvatske ili u određenim zajednicama. Između ostalog, nastaju novi frazemi koji uključuju žargonizme kao svoje sastavnice.

Jedno od glavnih obilježja razgovornih frazema jest stilska sniženost. Razgovorne frazeme karakterizira i naravnost, prisnost, svakodnevnost i uobičajenost. (Mance i Trtanj, 2010).

Razgovorni frazem karakteriziraju sljedeća svojstva:

- „1. ocjensko značenje
2. slikovitost

3. neusiljenost, prirodnost u izražavanju
4. intenzivnije značenje od značenja neutralnih riječi
5. unosi ironičan, šaljiv ili podcjenjivački ton
6. deminutiv u sastavu frazema može utjecati na njegovu stilsku sniženost
7. stilski snižena komponenta u sastavu frazema ukazuje na sniženost frazema u cjelini“ (Fink, 1986, prema Mance i Trtanj, 2010: 176).

4.1.1. Razgovorni frazemi s hrvatskim sastavnicama

Razgovorni frazemi s hrvatskim sastavnicama uključuju frazeme čije su osnovne komponente hrvatske riječi, a ne strani izrazi. Frazemi *ubit se k'o životinja*, *nabaciti kukavicu*, *koji/kakav lik*, *lud k'o šiba*, *nabaciti/baciti grbu*, *gladan k'o Srbija* i *biti spaljen* primjeri su razgovornih frazema s hrvatskim sastavnicama. Ovi frazemi ne nalaze se u hrvatskim frazeološkim i općim rječnicima, što je posljedica brzog nastajanja i razvoja frazema.

Jedan od novih uskličnih frazema koji se često koristi u razgovornom jeziku jest frazem *koji/kakav lik!* Pretpostavlja se da se sastavnica *lik* koristi u smislu skupa misaonih, moralnih i emocionalnih osobina koje karakteriziraju neku osobu. Frazem *kakav lik* ima dva značenja. U prvom slučaju riječ *lik* nosi izrazito pozitivno značenje i tada taj frazem označava nečiji pozitivan karakter i dobro ponašanje. U drugom slučaju frazem se može koristiti u izrazito negativnom značenju, naglašavajući nečiji loš karakter. Pozitivno ili negativno značenje frazema *kakav lik* ovisi o tonu glasa, intonaciji govornika te kontekstu. Za ovaj frazem karakteristična je varijabilnost zbog promjenjivih sastavnica. U razgovoru vrlo često možemo čuti izraz *koji lik*. Frazem *gladan k'o Srbija* relativno je nov i nerasprostranjen frazem za većinu dijelova Hrvatske, no to nije slučaj na osječkom području. Iako je tamo često prisutan u razgovornom jeziku, ovaj frazem trenutno pripada regionalnim frazemima. *Gladan k'o Srbija* je pridjevni poredbeni frazem. U takvim frazemima značenje se često ostvaruje kroz sliku koju predstavlja drugi dio frazema. No, nije potpuno jasno što je ta općepoznata slika u ovom frazemu. Pretpostavlja se da se radi o slici Srbije kao

države u kojoj je bila glad tijekom Domovinskog rata ili o njezinim apetitima u prenesenom značenju.

Jedan od frazema koji se pojavio u razgovornom jeziku jest i pridjevni poredbeni frazem *ubit se k'o životinja*. Ovaj frazem ima i svoju inačicu *napit se k'o životinja*, što označava osobu koja je konzumirala previše alkohola. Veza između riječi *napit* i *životinja* proizašla je iz ideje da nakon konzumacije velike količine alkohola, osoba gubi kontrolu nad sobom te postaje divlja i nekontrolirana kao što bi to činila životinja. Frazem *lud k'o šiba* koristi se u razgovornom jeziku kako bi se opisala osoba koja je luda. Na prvi pogled čini se da nema veze između riječi *lud* i *šiba*. Međutim, ako sagledamo figurativno značenje frazema ta veza postat će jasnija. Šiba je predmet koji može puknuti ako je previše savijena. Kao i šiba, čovjek kojemu se živci previše svijaju, puca u smislu gubitka emocionalne kontrole. U novije razgovorne frazeme ulazi i frazem *nabaciti/baciti grbu*. Ovaj frazem označava situaciju iz koje se čovjek nastoji izvući zato što mu nije po volji. U razgovornom jeziku izraz *grba* znači trbuh; nos; stariji čovjek; starac; problem; teškoća; dug u birtiji (Sabljak, 2001: 74).

U razgovornim frazemima pojavljuje se i izraz *nabaciti kukavicu*, što znači „jadikovati, izraziti tužbu i žaliti se“. Ime *kukavica* potječe od glagola *kukati* i njegovih značenja. Prvo, *kukati* može značiti glasati se „kuku, kuku“, tipično za pticu kukavicu. Drugo, *kukati* može značiti jaukati, jadikovati i plakati, što implicira izražavanje slabosti. Među novijim frazemima koji su postali uobičajeni u razgovornom jeziku nalazi se frazem *biti spaljen*. Ovaj frazem postao je čest prizor među blogerima i forumašima, a označava osobu koja je čudna i ima otkačene karakterne crte. Osim opisivanja osobnosti ovaj frazem često se upotrebljava i za opisivanje situacija i događaja koji su neobični i otkačeni. Ovaj frazem nerijetko se pojavljuje kao kolokacija *totalno spaljen* (Mance i Trtanj, 2010).

4.1.2. Razgovorni frazemi sa sastavnicama tuđicama

Razgovorni frazemi sa sastavnicama tuđicama ili posuđenicama frazemi su koji sadrže barem jednu sastavnicu koja potječe iz stranog jezika. Danas najčešće posuđene riječi dolaze iz engleskog jezika, no javljaju se i riječi iz drugih jezika kao što su talijanski, ruski, njemački, latinski i francuski jezik. U novije vrijeme pojavilo se nekoliko frazema u kojima je jedan dio posuđen iz engleskog jezika. Primjeri takvih frazema su: *prodati spiku, nije bed, biti kul, biti fer i biti u trendu*.

Riječ *bed* je u hrvatskom jeziku postala uobičajena riječ koja se koristi u raznim situacijama, uključujući frazeme, rečenične frazeme, usklične frazeme i fonetske riječi. Jedan od primjera korištenja te riječi je frazem *nije bed*. Riječ *bed* potječe od engleskog pridjeva *bad*, što znači loš, ali je u hrvatskom jeziku dobila sklonidbu i postala imenica muškog roda. Drugi primjeri u kojima se upotrebljava anglizam *bed* su frazemi *bez beda, biti u bedu i pasti/padati u zaborav*. Ovi frazemi uvršteni su u *Hrvatski frazeološki rječnik* (2014.). Frazem sa strukturom fonetske riječi je *bez beda*, a znači „bez problema“. Koristi se kada se želi istaknuti da ne postoji problem i da se nešto može učiniti bez poteškoća. Frazem *biti u bedu* koristi se kada netko ili nešto uzrokuje loše raspoloženje pa se osoba osjeća tužno. U frazeološkom rječniku ovaj frazem ima značenje „biti loše volje“, odnosno „biti loše raspoložen“. Frazem *pasti/padati u bed* ima gotovo isto značenje kao i frazem *biti u bedu*. Kada kažemo *sve više padam u bed*, to znači da osoba postaje depresivna i tjeskobna zbog nečega što se dogodilo.

Postoje frazemi koji nisu zabilježeni u frazeološkim rječnicima, ali se koriste u svakodnevnom govoru. Primjer takvih frazema su: *baciti/bacati u bed koga, nije bed, bed je komu i koji bed*. Frazem *baciti/bacati koga u bed* upotrebljava se kako bi se naglasilo da je osoba oneraspoložena i loše volje. *Bed je komu* je frazem rečenične strukture koji označava osjećaj neugode, srama ili nelagode koju netko osjeća. Frazem *nije bed* koristi se kako bi se umanjila ozbiljnost ili važnost nečega. U frazeologiji poznat je i usklični frazem *koji bed!* koji se koristi za izražavanje razočaranja, sramote i nelagode u određenoj situaciji. Iako nije prethodno nigdje opisan, frazem *koji bed* evidentiran je u leksičkom korpusu.

Druga posuđenica iz engleskog jezika je riječ *spika*. Riječ *spika* dolazi od engleskog glagola *speak*, što znači govoriti. Ovaj anglizam se u hrvatskom jeziku

prilagodio kao imenica ženskog roda e-vrste i koristi se kao sastavnica nekoliko glagolskih frazema. To su *imati spiku*, *prodati spiku*, *nabaciti spiku* i *kužiti spiku*. Ovi frazemi relativno su novi te nisu zabilježeni u hrvatskim frazeološkim rječnicima. Frazem *imati spiku* znači biti pripremljen za razgovor u bilo kojoj situaciji. Kada se upotrebljava frazem *nabaciti spiku*, to sugerira situaciju u kojoj netko nastoji impresionirati i zabaviti drugu osobu svojom pričom. S druge strane, frazem *prodati spiku* znači „slagati“ te „provući svoju priču“. Ovaj frazem koristi se kada netko pokušava prevariti drugu osobu pomoću priče koja možda nije istinita. *Kužiti spiku* je frazem koji znači „razumjeti situaciju“, odnosno „razumjeti o čemu je riječ“. Anglizam *kul* proizašao je iz engleskog pridjeva *cool* koji označava nešto što je odlično, izvanredno ili u trendu. Pridjev *cool* je usvojen u hrvatskom jeziku te se koristi kao dio glagolskog frazema *biti kul*. Ovaj frazem koristi se kako bi se opisala osoba ili situacija koja se smatra privlačnom, sjajnom i izvanrednom. U razgovornom jeziku anglizmi *kul* i *bed* često se mogu koristiti samostalno bez potrebe da budu dio frazema. Od anglizma *kul* tvore se nove riječi kao što su glagoli *kulirati*, *skulirati* i glagolski pridjev trpni *skuliran*, dok od anglizma *bed* nastaju glagoli *bedirati se* i *izbedirati* te glagolski pridjev trpni *izbediran*.

Osim engleskog jezika, u hrvatski jezik integrirane su i riječi iz drugih jezika. Iz turskog jezika posuđena je riječ *frka* koja je postala toliko prilagođena hrvatskom jeziku da se danas ne osjeća kao posuđenica. Riječ *frka* postala je dio hrvatskog rječnika kada je dobila gramatički nastavak -a te ušla u sklonidbu imenica ženskog roda. U rječniku hrvatskog žargona navodi se da riječ *frka* znači „nered, galama, uzbuđenje gužva, metež, napetost“ (Sabljak, 2001: 64). Ona je često prisutna u hrvatskom jeziku kao dio glagolskih frazema, uskličnih frazema, imenskih frazema i u obliku fonetske riječi. Primjeri frazema koji sadrže riječ *frka* su: *nema frke*, *nije frka*, *napraviti frku*, *frka je komu*, *bez frke*, *koja frka!* U hrvatskom jeziku frazem *nema frke* znači da „nema problema“ i da je „sve u redu“. Frazem *nema frke* ima slično značenje kao i frazem *nije frka* što znači da nešto nije problem, sugerirajući da nema razloga za strah i paniku. S druge strane, frazem *napraviti frku* koristi se za izražavanje nezadovoljstva, gužve i nereda. Kada tko želi izraziti da nema panike, da je situacija pod kontrolom i bez problema, često će reći *nema frke*. Ako netko kaže *koja frka*, to

znači da se stvorila velika gužva, odnosno naglašava se nezadovoljstvo određenom situacijom. U razgovornom jeziku može se čuti i frazem *frka je komu* koji označava određenu situaciju koja je nepoželjna. U novije vrijeme mladi često šaleći se u igri eksperimentiraju te tako pronalaze nove načine za osvježavanje jezika. Neki od postupka nastanka frazema su: „redovna adaptacija, posuđivanje iz raznih izvora: dijalekta, slenga, pa i djelomičnog kalkiranja, i to s jezika primatelja u jezik davatelja“ (Menac, 2007: 212). Frazem *nema frke* poslužio je kao temelj za adaptaciju frazema *no frks*. Glagol *nema* zamjenjuje se s *no*, a sastavnica *frka* s engleskim pluralnim oblikom *frks*. Treba spomenuti i frazem *frka i panika* koji se često koristi u svakodnevnom govoru, no nije službeno zabilježen u frazeološkim rječnicima (Mance i Trtanj, 2010).

Korijen riječi *fora* potječe iz njemačkog jezika u kojem je osnovni oblik riječ *vor*, što znači *pred*. U rječniku hrvatskog žargona riječ *fora* opisana je kao „prednost; način; trik; dosjetka; glavna stvar; laž, obmana; onaj koji se ističe; najzanimljivija i najsposobnija osoba u društvu“ (Sabljak, 2001). Neki od frazema koji uključuju riječ *fora* su: *iz fore*, *navući na foru*, i *pasti na foru*. Frazem *iz fore* znači „raditi nešto iz šale“, dok frazem *navući na foru* implicira manipulaciju i prijevaru, a frazem *pasti na foru* označava da je netko povjerovao, odnosno nasjeo na nečiji trik. „U Sabljakovu rječniku pronalazimo oblik *fora je!* koji ima isto značenje kao i frazem *biti fora*“ (Mance i Trtanj, 2010: 181).

5. SKRIVENI SVIJET FRAZELOGIJE

Svijet frazeologije otkriva nam bogatstvo jezičnih fenomena koji oblikuju našu svakodnevnu komunikaciju. Svaki jezik ima svoje frazeme koji nam omogućuju da dublje zavirimo u život zajednice i upoznamo njihov način percipiranja svijeta. Frazemi obuhvaćaju različite aspekte života, uključujući imena ljudi i njihove karakteristike, međuljudske odnose, geografske pojmove, povijesne događaje, obitelj, prijateljstvo, ljubav, mržnju, radne obveze, ali i slobodno vrijeme i zabavu. Sve to otkriva nam identitet pojedine zajednice te njihove vrijednosti, norme, osjećaje, iskustva, običaje i tradiciju.

Humor je jedan od elemenata koji obogaćuje frazeološki svijet. Humoristični frazemi doprinose raznovrsnosti naše komunikacije te pruža novu dimenziju frazeološkom značenju. Emocije su neizostavni dio svakog čovjeka i ključni element svake komunikacije. Tako su i frazemi često prožeti emocionalnim nijansama koje nam pomažu izraziti osjećaje poput sreće, tuge, straha, ljutnje, iznenađenja, gađenja i stida. Humor i emocije važni su elementi frazeologije koja oblikuje naš jezični svijet te duboko utječu na način kojim komuniciramo te kako percipiramo svijet koji nas okružuje.

5.1. Element smijeha

Humorni aspekt u frazemima ponekad daje dodatna frazeološka i konotativna značenja. Međutim, ponekad je taj element očigledan, dok je u drugim slučajevima suptilan ili čak neprimjetan. Također, humor može biti prisutan u frazemima na različite načine te može varirati ovisno o vremenskom razdoblju. Razina humora u frazemu može ovisiti o mnogim čimbenicima, uključujući način korištenja i percipiranja frazema.

Tri načina na koja se humor ostvaruje pomoću frazema jesu: osnovna slika, zamjena sastavnica i dodavanje sastavnica (Menac, 2007).

Prvi način ostvarivanja humora pomoću frazema je kada sastavnice frazema ostaju iste. Postoje izrazi koji se smatraju nemogućima, stoga su te su često smiješni i ironični. Međutim, kada se ti izrazi često upotrebljavaju i postanu frazemi, ljudi prestanu obraćati pažnju na to prvotno smiješno značenje. Umjesto toga, počinju prihvaćati njihovo novo značenje. Novo značenje postaje uobičajeno i neprimjetno, što rezultira potpunim gubitkom prvotne komičnosti. Primjeri izraza koji su izgubili svoje prvobitno značenje i postali manje smiješni su:

cijepati dlaku načetvero, što znači biti pretjerano pedantan.

manji od makova zrna, što znači ponizan, pokoran.

mlatiti praznu slamu, što znači gubiti vrijeme brbljanjem.

skrivati kao zmija noge, što znači tajiti, skrivati

tražiti dlaku u jajetu, što znači sitničavo tražiti greške.

zavući se u mišju rupu, što znači pritajiti se (Menac, 2007: 204).

Često se koriste usporedbe sa životinjskim svijetom ili slikoviti somatizmi kako bi se unio humor u frazemu. Primjeri takvih frazema su:

dignuti/dizati nos, što znači uzoholiti se, postati/postajati ohol.

imati jezik kao krava rep, što znači bit brbljav.

ne maknuti < ni malim > prstom, što znači ništa ne poduzeti.

ne vidjeti dalje od nosa, što znači biti ograničen, ne uočavati bitno.

< ni > pas s maslom ne bi pojeo, što znači ružno (odvratno) je.

objesiti zube o klin, što znači gladovati (Menac, 2007: 204).

Također, zamjenom sastavnica u frazemu može se postići element humora. Zamjena sastavnica u frazemu uključuje mijenjanje jedne riječi s drugom. Tu nije riječ o zamjeni sastavnica s njihovim istoznačnicama ili bliskoznačnicama, već je to igra riječi čime se dobiva dodatni efekt smijeha i iznenađenja. Značenje frazema može ostati isto, ali ponekad se može i promijeniti. Jedan od načina zamjene sastavnica je zamjena riječi antonimom, što znači da se pojedina riječ u frazemu zamjenjuje s riječju suprotnog značenja. Takva zamjena neće promijeniti značenje frazema, ali će mu dodati smiješan i ironičan efekt. Na primjer, u frazemu *spor kao puž* pridjev *spor* može

se zamijeniti s antonomom *brz*, stvarajući frazem *brz kao puž*. Isto se može dogoditi i s frazemom *nespretnan kao slon u staklani* gdje se pridjev *nespretnan* zamjenjuje antonomom *spretnan*, stvarajući frazem *spretnan kao slon u staklani*. Životinju puž karakterizira sporo kretanje, dok slona karakterizira osobina nespretnosti. Uporabom frazema *brz kao puž* i *spretnan kao slon u staklani* dobivamo ironičan i šaljiv pristup zbog suprotnosti od osnovnog značenja frazema.

Još jedan primjer zamjene sastavnica antonomom je frazem *mrziti se kao pas i mačka*. U ovom frazemu glagol *mrziti*, koji izražava negativan osjećaj, možemo zamijeniti glagolima pozitivnih osjećaja kao što su *živjeti*, *voljeti se* i *slagati se*. Frazemima *živjeti kao pas i mačka*, *slagati se kao pas i mačka* i *voljeti se kao pas i mačka* ističemo dozu humora i ironije. Umjesto antonima, sastavnicu frazema možemo zamijeniti i riječju koja ima isto značenje. Primjerice, u frazemu *praviti od (iz) muhe slona* imenicu *muha* možemo zamijeniti imenicom *buha*. Oba frazema odnose se na male i beznačajne životinjice, ali *buha* je još manja i beznačajnija, čime se dodatno naglašava kontrast s velikim slonom. Cilj ovakve zamjene je naglašavanje pretjerivanja i preuveličavanja nečega (Menac, 2007).

Efekt humora postiže se i dodavanjem sastavnica frazemu. Frazemu se može dodati jedna ili više novih riječi, što može donekle promijeniti njegovo značenje i naglasiti smjehovno. Primjerice, frazem *piti komu krv* ima značenje „ustrajno dodijavati komu, praviti neugodnosti komu“ (Menac i sur., 2014: 265). Kada frazemu dodamo sastavnicu *na slamku (slamčicu)*, značenje se ne mijenja, već se dobiva osjećaj opuštenosti i šale. Slamka se obično koristi za pijenje slatkog ili ukusnog pića, što može umanjiti negativnost izvornog frazema. Također, frazem *crven kao rak* može imati elemente smijeha i humora. On označava osobu koja je vrlo crvena, pocrvenjela od sunca, ljutnje i srama. Ako tom frazemu dodamo pridjev *živ* dobivamo šaljiv i humoristični efekt jer rak nije crven dok je živ, već postane crven tek kad ga se skuha. Slično je i s frazemima *mlad kao rosa (pupoljak)* i *dobar kao kruh*. Frazem *mlad kao rosa* znači da je osoba vrlo mlada i svježja. Međutim, kada dodamo *u podne* dobivamo značenje postariji i ne više tako mlad. Kad kažemo *dobar kao kruh*, obično mislimo na nekoga tko je vrlo dobar i dobrog srca, poput svježeg i ukusnog kruha. Ako dodatak *od pet dana* stavimo poslije riječi *kruh*, dobivamo frazem *dobar kao kruh od pet dana*.

Tada ovaj frazem poprima efekt humora jer se dovodi u pitanje smijemo li dobra čovjeka uspoređivati s tako lošim kruhom. Frazemu možemo dodati i suprotne sastavnice kako bismo postigli element humora. Ako frazemu *sve živo* dodamo *i neživo*, tada se njegovo značenje ne mijenja, ali dobiva osjećaj pretjerivanja i dozu humora (Menac, 2007).

Humor u frazeologiji nije toliko čest kao što nam se možda čini. Također, ponekad nam humor nije ni očigledan na prvi pogled. Razlog tomu leži u raznolikosti frazema diljem svijeta. Svaki dio svijeta posjeduje jedinstvene frazeme koji mogu sadržavati skrivene šale ili ironije, stoga često je potrebno dublje uroniti u kontekst i razumjeti specifičnosti lokalnih govora i dijalekata. Istraživanjem ovog skrivenog dijela frazeologije, otkrivamo humoristični svijet skriven u svakodnevnoj komunikaciji.

5.2. Emocionalni svijet frazeologije

Nema jednostavnog odgovora na pitanje *Što su emocije?* „Svjesni smo emocija u sebi, neke možemo kontrolirati i sakriti, no neke nas mogu i savladati, te ih u nemogućnosti da ih sakrijemo možemo izraziti na različite načine te one tada mogu utjecati na naše postupke“ (Fiehler,1990, prema Miletić i Perić, 2019: 106). One su duboko utkane u naše iskustvo, no objašnjavanje njihove suštinske prirode je izazovno. Kovačević i Ramadanović navode da su emocije „psihički doživljaji koji, nasuprot stvarnomu opažanju, izražavaju odnos čovjeka prema svijetu koji ga okružuje“ (2016: 505). Emocije se dijele na primarne i sekundarne. Primarne emocije su osnovne emocije koje su univerzalne i prisutne u svim kulturama i društvima. Među njima razlikujemo šest osnovnih emocija, a to su radost, tuga, ljutnja, strah, iznenađenje i gađenje. Sekundarne emocije složene su emocije koje nastaju u interakciji s društveno-kulturnim utjecajem te se često uče kroz iskustva. U njih se ubrajaju osjećaji, poput ljubavi, ljubomore, zavisti, ponosa, uspjeha, krivice i mržnje. Primarne i sekundarne emocije razlikuju se i po duljini trajanja. Primarne emocije obično su kratke i trenutne reakcije na podražaj iz okoline, dok su sekundarne emocije dublje i dugotrajnije.

Osnovne, odnosno primarne emocije su vrlo važne za sve sisavce, uključujući i ljude. One su čvrsto ukorijenjene u ljudsku neuroanatomiju i imaju važnu ulogu u prilagodbi na okolinu i opstanku vrste. Osnovne emocije dijelimo na pozitivne i negativne. Radost i iznenađenja su pozitivne emocije koje djeluju kao motivatori koji nas potiču na napredak i poboljšanje. S druge strane, negativne emocije uključuju osjećaje poput straha, tuge, ljutnje i gađenja. One su često povezane s negativnim iskustvom te ih ljudi nerijetko nastoje izbjeći. Naše tijelo i um na emocije reagiraju na različite načine. Te reakcije mogu se izraziti kroz tjelesne doživljaje poput ubrzanog otkucaja srca, drhtanja, znojenja, ali i kroz neverbalnu komunikaciju poput pokreta tijela, gesta, mimika i tonaliteta glasa. Emocije možemo verbalizirati, odnosno osjećaje možemo izraziti riječima. Takvo izražavanje emocija temelj je za nastanak velikog broja frazema. Kovačević i Ramadanović frazeme koji se odnose na primarne emocije dijele na frazeme sa somatskom sastavnicom i na frazeme s nesomatskom sastavnicom (2016). Frazemi sa somatskom sastavnicom obuhvaćaju izraze koji sadrže dio tijela, dok frazemi s nesomatskom sastavnicom obuhvaćaju dva tipa:

„a. koji na planu izraza imaju imenicu, istoosnovni pridjev ili pridjev iz istoga tvorbenoga gnijezda, koji označuju jednu od primarnih emocija (tuga, ljutnja, sreća...) te glagol iz istoga semantičkoga polja (npr. bojati se, plašiti se, uplašiti se...)“

b. koji u pozadinskoj slici imaju fiziološku reakciju te tjelesne pokazatelje određene emocije, npr. geste, mimiku, mikroekspresiju lica karakteristične za određenu emociju (osmijeh/smijeh/smijati se, suza/plač/plakati...)“ (Kovačević i Ramadanović, 2016: 508).

5.2.1. Radost u frazeološkom svijetu

Radost je jedna od primarnih emocija koja se prepoznaje od ranog djetinjstva. Ona je ugodna emocija povezana s osjećajem zadovoljstva, ispunjenosti, mira, slobode i ugone.

Često se u frazeologiji susrećemo s konceptom radosti putem frazema koji uključuju sastavnicu *srce*. Srce, kao središte ljudskih emocija, često se smatra spremištem raznih emocionalnih stanja, uključujući i negativne i pozitivne emocije (Kovačević i Ramadanović, 2016). Primjeri frazema sa somatskom sastavnicom *srce* koji se povezuju s osjećajem radosti jesu: *laka srca*, što znači „olako, bez opterećenja i bez problema“, te frazem *srce je zaigralo komu <od radosti (sreće)>* koji označava nekoga tko je osjetio veliku radost, odnosno sreću. Također, postoji niz frazema koji koriste sastavnicu *ruka* za izražavanje koncepta radosti. Na primjer, frazemi *biti sretne ruke, ide od ruke i polazi (pošlo je) za rukom*. Kada koristimo frazem *biti sretne ruke*, to implicira da netko ima sreće i uspjeha u nečemu. Slična značenja imaju i frazemi *ide od ruke i polazi (pošlo je) za rukom*. Frazem *roditi se u košuljici* je još jedan primjer frazema kojim se izražava osjećaj radosti, a označava osobu koja je vrlo sretna u svom životu. Frazemi kojima se izražava osjećaj radosti su i frazemi *držati palce (fige) i držati pesti*. Ovi frazemi nastali iz praznovjerja otkrivaju skrivene somatske elemente *figa* i *pest*. Figa je položaj šake u kojem je palac postavljen između kažiprsta i srednjeg prsta. Vjerovalo se da takav položaj ruke označava sreću i radost. Pest je položaj šake u kojem su prsti stisnuti, a palac je unutar zatvorene šake, dajući znak snage i podrške.

U grupi frazema sa sastavnicom *sreća* susrećemo različite frazeme koji naglašavaju intenzitet fenomena radosti. Primjerice, frazem *lud (pijan) od sreće* opisuje osobu koja je potpuno sretna i radosna, dok frazem *luda (vraška, vražja) sreća* označava sreću koja se često doživljava kao nezaslužena i neočekivana. Postoje i frazemi koji naglašavaju utjecaj okolnosti na sreću. Takvi frazemi su *čista sreća* i *na svu sreću*, kao i frazem *imati više sreće nego pameti* koji sugerira da je nečiji uspjeh rezultat slučaja više nego osobnih sposobnosti. Osim toga, postoje frazemi koji izražavaju želje za srećom i frazemi koji izražavaju razočarenje zbog nedostatka sreće. Primjeri takvih frazema su *neka ti je sa srećom, kamo <lijepo> sreće* i *na svu sreću*. Nadalje, *sreća se nasmiješila komu* označava osobu koja je doživjela uspjeh i sreću, dok frazem *sreća u nesreći* označava neugodni situaciju u kojoj je nešto ugodno. Postoji i frazem *treća sreća* koji sugerira treći uspješan pokušaj nakon nekoliko neuspjelih pokušaja. Ljudski osmijeh često se smatra simbolom radosti i sreće, što je poslužilo kao inspiracija za stvaranje dvaju frazema. Ti frazemi *osmijeh od uha do uha*

i *smijati se (ceriti i sl.) od uha do uha* služe za opisivanje sreće i radosti. Vrlo je zanimljiv frazem *suze radosnice*. Suze i plač obično su povezane s osjećajem tuge, no oni u frazemu dobivaju neočekivanu pozitivnu konotaciju. Ovaj frazem interpretira se kao izraz radosnog ganuća, a suze su njena posljedica. Takav frazem upućuje da emocije mogu biti složene i da ista tjelesna reakcija može biti povezana s različitim emocijama. Dakle, radost i tuga često se percipiraju kao totalne suprotnosti, ali u konačnici imaju slične fizičke efekte na tijelo (Kovačević i Ramadanović, 2016; Mušac, 2023).

5.2.2. Iznenadenje u frazeološkom svijetu

Iznenadenje je jedna od najkraćih emocija koja traje samo nekoliko sekundi. Kada postanemo svjesni onoga što se događa, emocija iznenadenja prestaje te slijede druge emocije poput straha, ljutnje, radosti ili gađenja. Izraz lica puno govori o čovjekovim emocijama. Međutim, razlikovanje iznenadenja i straha ponekad je kompleksno jer su mikroekspresije lica koje upućuju na strah i iznenadenje vrlo slične.

Emocija iznenadenja prisutna je u nekoliko frazema. Frazem *oboriti s nogu koga* odnosi se na pozitivno iznenadenje, a znači „oduševiti i vrlo ugodno iznenaditi nekoga“. S druge strane, frazem *naći (uhvatiti itd.) na krivoj nozi koga* opisuje neugodno iznenadenje, a označava trenutak kada se nekoga neugodno iznenadi. Frazem *lupiti se/lupati se po čelu (glavi)* su izvorno povezani s kajanjem, ali oni dodatno obuhvaćaju aspekte iznenadenja i čuđenja. Ovaj frazem označava osobu koja je ostala zatečena vlastitim postupkom i propustom te izražava žaljenje zbog greške. Postoje i frazemi poput: *ne povjerovati/ne vjerovati vlastitim očima, ne povjerovati/ne vjerovati svojim očima, ne povjerovati/ne vjerovati očima i ne povjerovati/ne vjerovati vlastitim ušima, ne povjerovati/ne vjerovati svojim ušima, ne povjerovati/ne vjerovati ušima*. Ti frazemi koriste se kada je čovjek u nevjerici i iznenaden je s onime što je čuo i vidio. Iznenadenje i čuđenje možemo izraziti i frazemima *pasti na stražnjicu <od čuda>* i *križati se (prekrižiti se) lijevom rukom*. U opuštenom razgovornom stilu frazem *pasti na stražnjicu* ima različite sinonime poput *dupe, tur, guzica* ili *rit*. Ovi

frazemi su toliko slikoviti da možemo zamisliti osobu koja se toliko iznenadila da je izgubila ravnotežu i doslovno pala na pod, kao i osobu koja je od velikog iznenađenja zaboravila s kojom se rukom križa. Emocije iznenađenja i čuđenja obično su popraćene mikroekspresijama lica poput otvorenih ustiju i širom otvorenih izbuljenih očiju. Te karakteristike utjecale su na stvaranje triju somatskih frazema, a to su *izbečiti (iskolačiti, razrogačiti) oči, oči su iskočile* i *ostati/ostajati otvorenih usta (s otvorenim ustima)*. Frazemi *izbečiti (iskolačiti, razrogačiti) oči* i *oči su iskočile* utemeljeni su na slici brzog i neočekivanog otvaranja očiju zbog iznenađenja i čuđenja. Frazem *izbečiti (iskolačiti, razrogačiti) oči* koristi se sa značenjem „pogledati nekoga ili nešto začuđeno“, dok frazem *oči su iskočile* označava „širok otvorene oči od zaprepaštenja“. Frazem *ostati/ostajati otvorenih usta (s otvorenim ustima)* koristi se kada želimo istaknuti da je netko ostao zapanjen i začuđen. Frazemi *zinuti (zanijemjeti) od čuda, izgubiti/gubiti dah, ostaviti/ostavljati bez daha, zastao je (zastaje) dah, smrklo se (smračilo se) pred očima* i *pasti/padati u nesvijest* su frazemi koji opisuju intenzivne reakcije iznenađenja koje su povezane s fizičkim i emocionalnim stanjem osobe. Na primjer, frazem *zinuti (zanijemjeti) od čuda* znači „strašno se iznenaditi i začuđiti“. Isto tako, frazemi *izgubiti/gubiti dah, ostaviti/ostavljati bez daha* i *zastao je (zastaje) dah* opisuju snažnu i neočekivanu emociju iznenađenja koja može ostaviti osobu bez daha. Kada kažemo *smrklo se (smračilo se) pred očima komu*, zapravo se opisuje situacija u kojoj osoba doživljava tako snažno iznenađenje da izgubi prisebnost i vid. Najdrastičnija reakcija na iznenađenje opisana je frazomom *pasti/padati u nesvijest*, što znači da je osoba toliko snažno iznenađena i zaprepaštena (Kovačević i Ramadanović, 2016).

5.2.3. Tuga u frazeološkom svijetu

Tuga je kompleksna emocionalna reakcija na gubitak ili nedostatak nečega važnog ili dragog. Osjećaj tuge izazivaju stvari iz prošlosti, a često se manifestira promjena na licu i tijelu koje uključuju naborano čelo, zakrivljene usne prema dolje, povlačenje unutarnjeg dijela obrva prema dole, a vanjskog prema gore te bljedilo kože, osjećaj hladnoće i suhoća u ustima. Iako su tuga i radost suprotnosti, ponekad izazivaju

slične reakcije kao što su jad, melankolija i žaljenje. Tuga je vrlo snažna emocija koja često ima dubok utjecaj na čovjeka i na njegov izgled i ponašanje.

Osjećaj tuge često se pronalazi u frazemima sa somatskim sastavnicama *usta* i *srce*. Slikovit prikaz povređivanja i slamanja ljudskog srca upućuje na emocionalnu bol i patnju. Primjerice, frazemi *slomiti srce* i *raniti u srce* izražavaju duboku bol, tugu i žalost neke osobe. Slično tome, frazem *srce se para (kida, cijepa) komu* opisuje osjećaj očaja i velike tuge. Kada kažemo *srce se steže (steglo, stislo i sl.) komu*, opisujemo osobu koja se osjeća tužno, tjeskobno ili nelagodno. Na isti način frazem, *boli (zaboli) srce (duša) koga <zbog, koga, zbog čega>* opisuje osobu kojoj je jako teško i koja osjeća veliku emocionalnu bol i tugu. Jedna od tjelesnih reakcija na tugu jest hladnoća tijela koja je poslužila kao temelj za stvaranje dvaju frazema, a to su *hladno je oko srca komu* i *zebe (zazeblo je) oko srca koga*. Oni, također sugeriraju osjećaj tjeskobe, tuge i nelagode u čovjeku. Osjećaj tuge može rezultirati i fizičkim simptomima, poput gorčine u ustima. Taj gorak okus u ustima metaforički simbolizira osjećaj nezadovoljstva i gorčine koju osoba osjeća. Takva tjelesna reakcija utjecala je na nastanak frazema *ostao je (ostaje) gorak okus <u ustima> komu* koji označava „duboko emocionalno iskustvo tuge, nezadovoljstva i gorčine“. Emocija tuge često je povezana s plačem, stoga postoji mnogo frazema koji sadrže imenice plač i plakanje te glagole istog tvorbenog i značenjskoga gnijezda poput plakati, isplakati i zaplakati. Primjerice, frazemi poput *plakati kao kiša ili zaplakati/plakati kao malo dijete* opisuju gorko neutješno plakanje i prolijevanje suza. Postoje i frazemi *isplakati dušu* u značenju „naplakati se“ (Menac i sur., 2014: 110); frazem *zaplakati/plakati (zakukati/kukati i sl.) kao ljuta (kišna) godina* u značenju „gorko na sav glas plakati“; frazemi *plakati kao kiša* i *isplakati oči* u značenju „gorko plakati“. Osim toga, tugu možemo izraziti i imenicom *suza*. Na primjer, frazem *roniti <gorke> suze* izražava gorko i intenzivno plakanje zbog tuge koju osjećamo, dok frazemi poput *ganuti (dirnuti/dirati) do suza* i *gušiti se u suzama* opisuju izmamljivanje suza i nemogućnost zaustavljanja i kontroliranja suza. Frazemi koji imaju gotovo isto značenje su: *pustiti <koju> suzu, na rubu suza (plača)* i *briznuti (udariti) u plač*. Osjećaj tuge često se percipira znakom slabosti i ranjivosti, što se često nastoji prikriti zbog društvenih očekivanja i kulturoloških razloga. Takvu pozadinsku sliku sadrže dva frazema, a to

su *gutati suze*, što znači „zadržavati suze i zatomljivati plač“ te frazem *smijeh kroz suze* koji suprotnom emocijom nastoji prikriti tugu. Svi navedeni frazemi koriste se za opisivanje emocije tuge na način koji je slikovit i lako razumljiv, koristeći simbole poput suza, srca, duše, ustiju i plača (Kovačević i Ramadanović, 2016).

5.2.4. Strah u frazeološkom svijetu

Strah je izuzetno neugodan i intenzivan osjećaj koji se javlja kao reakcija na postojeću opasnost. Fizički simptomi straha uključuju suha usta, ubrzano lupanje srca, drhtanje, suha usta, hladne ruke, znojenje i slično. Lice osobe koja osjeća strah često pokazuje ekspresiju sličnu iznenađenju, ali se razlikuje po tome što se unutarnji kutovi obrva međusobno privlače, dok se usta razvlače i otvaraju. Tijekom straha čovjekovi su mišići ukočeni i zategnuti, smanjen je protok krvi u mozak te nerijetko njegovi govorni mišići nerijetko blokirani. Sve te tjelesne reakcije mogu imati za posljedicu malaksalost, probleme sa snom, smanjenju sposobnost za obavljanje intelektualnih zadataka te paralizu.

Frazemi kojima se izražava strah sadrže različite dijelove tijela kao svoje sastavnice. Neki od frazema kojima se izražava osjećaj straha su: *ledi se (sledila se) krv <u žilama> komu i diže se kosa <na glavi> komu <od čega>*. U ovim frazemima hladnoća se koristi kao simbol straha. Nastanak ovih brojnih frazema bio je motiviran stvarnim osjećajem hladnoće koji čovjek proživljava tijekom straha. Hladnoća je uzrokovana oslabljenom cirkulacijom krvi i hladnim ekstremitetima. Frazem *diže se kosa <na glavi>*, kao i frazem *koža se ježi (naježi)* su frazemi koji osim emocije straha izražavaju i emociju zaprepaštenja. U frazemima, poput *odsjekle su se noge komu, odsjekla su se koljena <od straha> komu i koljena klecaju (dršću, tresu se) <od straha> komu*, strah se manifestira fizičkom slabošću osobe koja dovodi do gubitka sposobnosti govora ili kretanja. Kada osoba osjeti intenzivan strah, moguće je da će osjetiti drhtanje pojedinog dijela tijela ili cijelog tijela. Upravo to podrhtavanje koljena ističe se u frazemu *koljena klecaju od straha*, što označava osobu koja se jako boji. Drhtanje tijela poslužio je kao osnova za stvaranje frazema poput *tresu se gaće <od*

straha> *komu*, *drhtati (tresti se) kao list <na vjetru>* i *drhtati (tresti se) kao prut (šiba) <na vodi>*. Sve te tjelesne reakcije posredno se iskazuju i u drugim frazemima, poput *ugristi se (ujesti se) za jezik*, *ugristi se (ujesti se) za usnu*, *pregristi jezik* i *pojela (popapala) je maca jezik komu*.

Nadalje, postoje frazemi *srce je sišlo (silazi) u pete komu* i *srce je palo u pete komu*. Ovi frazemi pružaju sliku toliko intenzivnog i snažnog straha zbog kojeg srce fizički napušta svoje mjesto u tijelo, a njihovo značenje je „jako se prestrašio, osjetio je veliki strah“. Intenzivan strah iskazuje se i frazemima *utjerati/tjerati strah u kosti komu*, što znači „izazvati veliki strah kod koga“ te frazem *srce je stalo komu <od straha>*, sa značenjem „jako se prestrašio tko, osjetio je veliki strah tko“ (Menac i sur., 2014: 556). Osjećaj straha povezuje se i s osjećajem smrti jer fiziološki strah može dovesti do ozbiljnih tjelesnih reakcija koji posebno utječu na srce. Taj osjećaj bio je temelj za stvaranje frazema *umrijeti/umirati od straha*. Ovaj frazem prenosi ideju da je strah toliko snažan da bi osoba mogla umrijeti od same emocije. Strah se smatra jednom od najjačih ljudskih emocija, pa je sastavnica *strah* često prisutna u mnogim frazemima. Primjeri takvih frazema su: *strah i trepet*, *bojati se (plašiti se i sl.) koga*, *čega kao <crnog (živog) vruga*, *bojati se (plašiti se i sl.) koga*, *čega kao vrug tamjana (križa, svete vode)*, *bojati se <i> <svoje> vlastite sjene* i *bojati se <i> svoje sjene*. Frazemi *bojati se (plašiti se i sl.) koga*, *čega kao <crnog (živog) vruga* i *bojati se (plašiti se i sl.) koga*, *čega kao vrug tamjana (križa, svete vode)* imaju religijski i aspekt koji dodatno pojačava osjećaj straha, dok frazem *bojati se <i><svoje> vlastite sjene* ili *bojati se <i> svoje sjene* označava osobu koja je izrazito plašljiva i osjeća strah u svemu.

Defekacija je još jedan od odgovora tijela na proživljavanje intenzivne emocije straha. Primjeri frazema koji koriste ovu metonimiju su: *napuniti gaće (hlače) <od straha>*, *pune su gaće (hlače) <od straha>* i *usrati se <u gaće> od straha*. U razgovornom jeziku često možemo čuti i frazem *upišati se (upiškiti se) <u gaće> od straha*. Ovaj frazem nastao je povezivanjem tjelesne reakcije uriniranja sa strahom. Iako ovaj frazem nije prihvaćen u rječnicima, često se koristi u svakodnevnom govoru kao slikovit jezik koji opisuje reakciju tijela na ekstremni strah. Osim hladnoće tijela, oslabljena cirkulacija uzrokuje i gubitak boje u tijelu. Bljedilo tijela uzrokovano

strahom temelj je za stvaranje frazema poput: *probljedjeti od straha* u značenju „jako se prestrašiti“; *blijed kao kreč (kreda, zid)* i *blijed kao krpa (platno)* koji označavaju osobu koja je jako blijeda od straha, bolesti i nelagode; *bez kapi (kaplje) krvi* u značenju „vrlo blijed“; frazem *blijed kao smrt (avet)* u značenju „bijel u licu od straha i bolesti“. Iz značenja ovih frazema zapažamo da se oni mogu koristiti i u kontekstu drugih emocija, poput nelagode, stida i uzbuđenja, ali se ponekad mogu povezivati i s općim stanjem organizma, poput bolesti. Iako ovi frazemi prenose različite osjećaje, najčešće su povezani s izražavanjem emocije straha. Frazemi koji ne sadržavaju somatsku sastavnicu, također opisuju emociju straha kao poremećaj u tjelesnim funkcijama, često povezan s nesposobnošću kretanja i govorenja. Primjeri frazema koji se odnose na gubitak sposobnosti kretanja su: *stati (ostati i sl.) kao ukopan (okamenjen)*, *ostati/ostajati bez daha*, *zastao je (zastaje) dah <od čega> komu* i *steže se (steglo se) grlo komu*. Svaki od navedenih frazema opisuje intenzivnu reakciju na strah. Na primjer, frazem *stati (ostati i sl.) kao ukopan (okamenjen)* znači „zastati, naglo se na mjestu zaustaviti (ukočiti)/od iznenađenja, straha/, disanja“ (Menac i sur., 2014: 635)., dok frazem *ostati/ostajati bez daha* znači „ostati/ostajati zapanjen (u čudu), zapanjiti se, zabezeknuti se, ne moći disati od straha (uzrujanosti, šoka itd.)“ (Menac i sur., 2014: 82). *Zastao je (zastaje) dah <od čega> komu* implicira „zaprepastio se tko, ostaje zaprepašten (iznenađen) tko, iznenadio se tko, zapanjio se tko“ (Menac i sur., 2014: 82)., dok *steže se (steglo se) grlo komu* označava „osjećaj neugodnost (nelagodu) tko, ne može govoriti od straha“ (Menac i sur., 2014: 163). Primjeri frazema koji se odnose na gubitak sposobnosti govorenja su *držati jezik za zubima* sa značenjem „šutjeti, suzdržavati se od govorenja/iz opreza, od straha itd.“ (Menac i sur., 2014: 196) te frazem *doći/dolaziti do daha* sa značenjem „oporaviti se/oporavljati se od nekog iznenađenja (straha itd.) i ponovo ovladati sobom, doći/dolaziti k sebi“ (Menac i sur., 2014: 81). Frazem *doći/dolaziti do daha* ističe se među navedenim frazema zbog suprotne konotacije, odnosno ovaj frazem implicira oporavak nakon strašnog osjećaja i povratak u normalu. Znojenje je još jedna tjelesna reakcija koja je poslužilo kao osnova za stvaranje frazema *oblio je (oblijeva) <hladan (hladni)> znoj koga* koji označava osobu koju je uhvatila jeza i strah. (Kovačević i Ramadanović, 2016).

5.2.5. Ljuttnja u frazeološkou svijetu

Ljuttnja je jedna od osnovnih emocija kojom se izražava nezadovoljstvo usmjereno prema stvarnim događajima ili osobama. Međutim, ona zna biti iracionalna, odnosno čovjek kadšto neopravdano osjeća ljuttnju zbog preuveličavanja ili pogrešnog tumačenja pojedine situacije. Ljuttnja je kompleksna i varira u intenzitetu. Ponekad nekontrolirana intenzivna reakcija može izazvati nasilno ponašanje koje nije društveno prihvatljivo. Ljuttnja, kad se izrazi na ispravan način, može biti pozitivna i zdrava emocionalna reakcija. Prilikom doživljavanja ljuttnje osoba mijenja svoj izgled, što uključuje skupljene obrve prema sredini lica, podignute kapke, stisnute rubove usana te zategnuta usta.

Ljuttnju možemo pronaći u somatskim frazemima, poput: *objesiti (spustiti) nos <do poda>*, *imati nos do poda* i *ustati/ustajati na lijevu nogu*. Nos se obično percipira kao simbol ponosa i samopoštovanja. Kada je netko ljut ili uvrijeđen, spuštanje nosa sugerira da je taj osjećaj ponosa narušen. Frazemi *objesiti (spustiti) nos <do poda>* i *imati nos do poda* znače „uvrijediti i naljutiti se“, dok frazem *ustati/ustajati na lijevu nogu* ima značenje „od jutra biti loše raspoložen bez nekog određenog razloga“ (Menac i sur., 2014: 370). U frazemu *ustati/ustajati na lijevu nogu* odabrana je lijeva strana umjesto desne zbog poznate tradicionalne podjele na lijevi i desni dio tijela. Desna strana često se smatra dobrom i pozitivnom, dok lijeva ima negativnu konotaciju. Podjela lijeve i desne strane ima duboke korijene i vidljiva je u Bibliji gdje lijevo označava smjer pakla, dok desno predstavlja raj. Ljuttnja ima različite tjelesne reakcije, a jedna od njih je ljutit pogled. Oči i pogled mogu prenijeti poruku čak i bez izgovorenih riječi. Frazemi nastali na temelju ljutitog pogleda su: *pogledati/gledati prijekim (krivim) okom <na> koga*, *<na> što*, *prostrijeliti/strijeljati (ošinuti) očima koga* i *sijevati očima*. Ovi frazemi koriste se kako bi opisali ljutit i oštar pogled bez povjerenja. U rječniku možemo pronaći i somatski frazem *kroz (kroza) zube* [reći/govoriti, promrsiti, procijediti i sl.]. On se koristi za opisivanje osobe koja govori tiho i prigušeno.

Daljnji primjer nastao na sličnoj osnovi je *siktati kao zmija*. Spomenuti frazemi predstavljaju suprotnost u odnosu na tipično vikanje koje se često pojavljuje u ljutnji. Primjer frazema nastao na osnovi glasnog vikanja jest *povisiti (podići/podizati, dignuti/dizati) ton (glas)*. Tijekom ljutnje često dolazi do gubitka samokontrole što se očituje u frazemu *iskočiti iz kože* koji opisuje osobu koja se uzrujala i izgubila moć savladavanja. Kada koristimo frazem *udarila (jurnula) je krv u glavu komu*, ističemo naglu uzrujanost, uzbuđenost i crvenilo koje proizlazi iz bijesa. Gubitak kontrole možemo pronaći i u frazemima *pao je (pada) mrak na oči, zacrnilo se (crno je) pred očima komu* i *smrklo se (smračilo se) pred očima komu*. Osim ljutnje, frazeme *zacrnilo se (crno je) pred očima komu* i *smrklo se (smračilo se) pred očima komu*, možemo pripisati i emociji iznenađenja. Postoje i frazemi koji iskazuju snažnu i opasnu ljutnju, a izraženi su pridjevskim sastavnicama *ljut i bijesan*. To su frazemi *bijesan kao pas* i *ljut kao ris*. Ljutnja je nalik bombi koja se puni toplinom i spremna je eksplodirati u bilo kojem trenutku. Taj osjećaj iskazuje se u frazemima, poput *puknuti/pucati (pjeniti se, kipjeti) od bijesa* i *pasti/padati u vatru* koji označavaju osobu koja se jako uzrujala i razljutila. Poznat je i frazem *dignuti/dizati tlak komu* koji znači „uzrujati/uzrujavati koga, izazvati/izazivati čiju ljutnju (bijes)“ (Menac i sur., 2014: 615). Kada se netko jako ljuti, teško je to sakriti. Lice je naše ogledalo koje reflektira emocije u nama. U ljutnji čovjekovo lice postaje crveno ili čak zeleno. Primjerice, kad kažemo da je netko *crven kao paprika, crven kao rak* ili *zelen od bijesa*, to znači da je osoba jako ljuta te je zbog toga promijenila boju lica (Kovačević i Ramadanović, 2016).

5.2.6. Gađenje u frazeološkom svijetu

Gađenje je emocija kod koje se javlja osjećaj odbijanja. On nastaje kao reakcija na neugodne podražaje, osobito one koje smatramo neprihvatljivima za unos u organizam. Gađenje se prvotno povezivalo s okusom, a potom se proširio na sve što izazva sličnu reakciju putem mirisa, dodira ili vida. Prilikom proživljavanja emocije

gađenja osoba ima karakteristične tjelesne reakcije koji uključuju smanjen broj otkucaja srca, mučnina i povraćanje, a izraz lica uključuje sužavanje očiju i podizanje mišića iznad gornje usne. Emocija gađenja smatra se rezultatom evolucijske adaptacije, odnosno to je način na koji se biološki obrambeni organizam koristi kako bi se zaštitio od potencijalnih zaraznih supstanci.

Emociju gađenja možemo prepoznati u somatskom frazemu *diže se (okreće se, prevrće se) želudac komu <od čega>* koji nosi značenje „mučno je komu od čega, gadi se komu što“ (Menac i sur., 2014: 716). Izraz lica prilikom proživljavanja emocije gađenja opisuje se u frazemu *napraviti/praviti kiselo lice*. Ovaj izraz upućuje na neko negodovanje, neslaganje i odbojnost (Kovačević i Ramadanović, 2016).

6. FRAZEMI U SVAKODNEVNOJ KOMUNIKACIJI MLADIH GENERACIJA

Suvremeni svijet obilježen je dinamičnim i užurbanim načinom života koji ostavlja posljedice i na jezik koji upotrebljavamo. Jezik nije statično, već je dinamično sredstvo koje prati društvene promjene, nove trendove i tehnologiju te se prema tome mijenja i prilagođava. Važno je naglasiti da jezične promjene mogu biti i posljedica interakcije s drugim jezicima. Primjerice, danas je engleski jezik postao jezik globalne komunikacije te je izuzetno važan i prepoznatljiv u gotovo svim jezicima. Evolucija u jeziku može biti i rezultat promjena u društvenim normama i vrijednostima. Svi navedeni faktori zajedno utječu na promjene u jeziku te na način komunikacije.

Prilagodbe i promjene u jeziku pa tako i u frazemima neizbježne su i prijeko potrebne te su posljedica interakcije jezika i društva. Frazemi čine veliki dio naše svakodnevne komunikacije, a odražavaju identitet i duh društva. Poznavanje frazema te njihov način percipiranja i korištenja ovisi o zajednici i mjestu u kojem živimo kao i o generaciji u kojoj smo odrasli. Primjerice, u jednom dijelu Hrvatske pojedini frazem može biti izuzetno poznat i upotrebljavan, dok u drugome dijelu može biti rijetko upotrebljavan ili totalno nepoznat. Također, ta razlila vidljiva je i u različitim generacijama iste zajednice. Neki frazemi postupno padaju u zaborav te ostaju poznati među starijom populacijom. S druge strane, pojedini frazem može biti popularan među mlađima, no kod starije generacije isti može izazvati zbunjenost i nesigurnost. Iako često nismo svjesni, frazeme koristimo svakodnevno kako bismo na što slikovitiji i jednostavniji način objasnili naše misli. Frazemi koji su danas vrlo popularni među mlađom generacijom su: *biti kul, iz fore, koji bed, biti fer, ne pada /komu/ ni nakraj pameti, ubiti oko, sitna riba, ide na živce /komu što/, praviti se budalom, nema frke, spavati kao beba, zafrkavati se na /čiji/ račun, prodavati spiku, prodavati zjake, biti gladan kao vuk, biti u bedu, biti umoran kao pas, pijan kao majka, pijan kao čep, boli /koga/ briga, baš /me/ briga!, ne jedi govna, biti u govnama, dosadan kao proljev, začepi guzicu, glup kao noć, boli me đon, koji/kakvi lik, biti spaljen i dobiti fras*. Osim navedenih frazema, često se mogu čuti i frazemi poput: *princ na bijelome konju, doživjeti slom živaca, začarani krug, prodavati /komu/ magle, nisam veslo sisao, kao svetog petra kajgana, zeleno svijetlo, pretvoriti se u uho, buljiti/blenuti kao tele u šarena vrata, imati pune ruke posla, taman posla, nositi /koga/ kao malo vode na dlanu, vrag je odnio šalu, šalu na stranu, kao od šale, imam /što/ u malom prstu, pasti*

s konja na magarca, nestati s lica zemlje, sama kost i koža, stare kosti, kao muha bez glave, jednim udarcem ubiti dvije muhe, praviti slona od muhe, doći na zelenu granu, treća sreća, koliko para, toliko muzike, ići svojom putem, postaviti temelj, raditi /što/ navrat-nanos, okrenuti novu stranicu, bacati pogled na /koga, što/, piti /komu/ krv na slamčicu, crven kao rak, imati petlje, točan kao švicarski sat, prošla baba s kolačima, blijed kao krpa, imati žicu za /što/, puna kapa /čega/ i umirati od smijeha.

7. ZAKLJUČAK

Proučavanje frazeologije otvorilo je put ka dubljem razumijevanju ustaljenih izraza poznatih kao frazemi koji se proučavaju unutar jednog ili više jezika. Najvažnija karakteristika frazema je ta što se oni ne stvaraju spontano tijekom govornog procesa, već se pojavljuju u razgovoru u gotovom obliku. Osim što su cjeloviti i imaju čvrstu strukturu, frazeme karakterizira i slikovitost, što znači da posjeduju preneseno značenje koje nije moguće uvijek razumjeti samo na osnovu značenja pojedinih riječi. Frazeologija je relativno nova lingvistička grana, a u Hrvatskoj se počela proučavati sedamdesetih godina 20. st. Za razvoj hrvatske frazeologije ponajviše su zaslužni Antica Menac, Željka Fink-Arsovski i Josip Matešić koji je 1982. godine napisao prvi *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*.

Iako često nismo svjesni upotrebe frazema, oni su stalno prisutni u našem razgovoru, čineći naš jezik bogatim i složenim. Oni imaju ključnu ulogu u prenošenju ne samo informacija, već i složenih ideja. Takav način izražavanja omogućuje nam prenošenje složenih ideja na jednostavan, razumljiv i slikovit način. Važno je naglasiti da frazemi nisu statični, već se prilagođavaju promjenama u zajednici i društvu. Njihova evolucija kroz vrijeme osigurava da jezik ostane živ i primjeren. Svaka kultura, pa čak i različite generacije unutar iste kulture razvijaju vlastite frazeme koji su specifični za njihovu kulturu što ih čini nerazumljivim drugima. Razlog tomu leži u prirodi frazema. Oni su poput ogledala koji odražavaju običaje, vjerovanja, stavove, norme i tradiciju pojedinog naroda. Svaki je narod drugačiji i ima jedinstvene običaje, tradiciju, norme i povijest. Te razlike utječu na stvaranje različitih frazema. Naše emocije možemo izraziti verbalnim putem, ali i neverbalnim putem pomoću pokreta tijela, gesta i mimike lica. Frazemi su značajni i zbog svoje sposobnosti da posluže kao jedan od načina izražavanja naših emocija. Oni nam pomažu da izrazimo i razumijemo različite emocije poput radosti, tuge, ljutnje, straha, iznenađenja i gađenja. Umjesto jednostavnog opisa riječima, frazemi nam omogućuju izražavanje složenih emocija na način koji je bogatiji i dublji. Svaki frazem krije čitav spektar prošlosti, dubokih emocija i kulturnih aspekata. Razumijevanje frazema i njihova pravilna primjena omogućuje bolje shvaćanje jezika kao dinamičnog i živog alata kao i bolje shvaćanje

zajednice iz koje potječemo. Između ostalog, njihova upotreba potiče inovacije i kreativnost u jezičnom izražavanju, čineći jezik bogatijim i zanimljivijim. Frazemi su neizostavni dio svakog jezika jer nas oni povezuju s prošlošću, oblikuju suvremeni jezik te čine ljudsku komunikaciju dubljom i snažnijom.

LITERATURA

1. Barčot, B. (2017). *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
2. Berbić Kolar, E. (2015). *Frazeologija dječjega jezika*. *Život i škola*, LXI (2), 145-155.
3. Filipović Petrović, I. (2018). *Kada se sretnu leksikografija i frazeologija: o statusu frazema u rječniku*. Zagreb: Srednja Europa.
4. Fink Arsovski, Ž. (2002). *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu.
5. Fink Arsovski, Ž., Kovačević, B. i Hrnjak, A. (2017). *Bibliografija hrvatske frazeologije: Frazeobibliografski rječnik*. Zagreb: Knjigra.
6. Kolenić, L.J. (1998). *Riječ o riječima: Iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, pedagoški fakultet Osijek.
7. Kovačević, B. (2012). *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
8. Kovačević, B. i Ramadanović, E. (2013). *Frazemske polusloženice (od rječnika preko tvorbe do pravopisa i obratno)*. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39 (1), 271 – 291.
9. Kovačević, B. i Ramadanović, E. (2016). *Primarne emocije u hrvatskoj frazeologiji*. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 42 (2), 505 – 527.
10. Mance, N. i Trtanj, I. (2010). *Noviji razgovorni frazemi*. *Jezik*, 57 (5), 175-184.
11. Matešić, J. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
12. Menac, A. (2007). *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
13. Menac, A., Fink Arsovski, Ž. i Venturin, R. (2014). *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Ljevak.
14. Mikić, P. i Škara, D. (1992). *Kontrastivni rječnik poslovice*. Zagreb: Školska knjiga i August Cesarec.

15. Miletić, N. i Perić, M. (2019). *Izražavanje emocija frazemima u dječjim znanstveno-fantastičnim romanima*. *Fluminensia*, 31 (2), 105-120.
16. Mušac, V. (2023). *Izražavanje emocije sreće u hrvatskim i talijanskim frazemima*. *Croatica et Slavica Iadertina*, 19 (2), 513-535.
17. Opašić, M. (2022). *Od Adama i Eve do sudnjeg dana: O hrvatskim biblijskim frazemima, poslovicama i izrekama*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
18. Parizoska, J. (2022). *Frazeologija i kognitivna lingvistika*. Zagreb: Srednja Europa.
19. Sabljak, T. (2001). *Rječnik hrvatskog žargona*. Zagreb: V.B.Z.
20. Turk, M. (1994). *Naznake o podrijetlu frazema*. *Fluminensia*, 6 (1 - 2), 37 – 47.